

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

факультет політичних наук

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра соціології та політології

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри соціології та
політології

_____ Т. В. Лушагіна

“ _____ ” _____ 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: **Демократичні свободи в Україні: політичні тенденції та
перспективи розвитку
(політологічний аналіз)**

Керівник: Доктор політ.наук, професор
Іванов Микола Семенович

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент: декан факультету політичних наук,
к.іст.н., доцент кафедри міжн-дних
відносин та зовн-ньої політики ЧНУ
імені Петра Могили
Хмель Анастасія Олександрівна

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав: студент VI курсу групи 631
Подгорняк Максим Олександрович

(П.І.Б.)

Спеціальності: 052 Політологія

(шифр і назва спеціальності)

ОПП: «Політологія»

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ СВОБОД

1.1. Поняття та сутність демократичних свобод: категоріальний апарат

1.2. Історія розвитку демократичних свобод у політичній думці

1.3. Школи та концепції у дослідженні демократичних свобод

1.4. Передумови формування демократичних свобод в Україні

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТАН ДЕМОКРАТИЧНИХ СВОБОД В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз чинного стану демократичних свобод в Україні

2.2. Вплив політичної системи та інститутів на реалізацію демократичних прав

2.3. Позитивні досягнення у забезпеченні демократичних свобод

2.4. Порівняльний аналіз демократичних свобод в Україні та інших пострадянських країнах

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНИХ СВОБОД В УКРАЇНІ

3.1. Прогноз політичних тенденцій щодо розвитку демократичних свобод

3.2. Рекомендації щодо покращення механізмів забезпечення демократичних прав

3.3. Можливі виклики на шляху розвитку демократії в Україні

3.4. Застосування результатів дослідження в політичній практиці

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається потребою в глибокому розумінні основних політичних процесів, що впливають на розвиток демократії в Україні. В умовах сучасних глобальних викликів, таких як посилення впливу зовнішніх факторів і нестабільність внутрішньополітичної ситуації, критичний аналіз демократичних процесів стає вкрай важливим для забезпечення прав та свобод громадян. Це дослідження має на меті оцінити ступінь реалізації демократичних цінностей у політичній системі України, що може допомогти у визначенні стратегій для їх подальшого зміцнення.

Дослідження також є актуальним у контексті зростаючих тенденцій до інтеграції України у європейські структури, що передбачає узгодження національних демократичних інститутів із міжнародними стандартами. Розуміння можливостей і обмежень демократії в Україні стає необхідним для адаптації українського суспільства до європейських вимог. Результати дослідження можуть бути використані як для поглибленої оцінки політичних реформ, так і для покращення демократичних інститутів, що стане основою для стійкого розвитку країни.

Таким чином, дослідження не лише розширює наукову базу в галузі політичних наук, а й сприяє вдосконаленню практичних підходів до забезпечення демократії в українському суспільстві. Воно покликане відповісти на сучасні виклики, з якими стикається Україна, і запропонувати рішення, які можуть зміцнити національну демократію.

Стан наукової розробки дослідження. Станом на сьогодні проблематика демократичного розвитку України привертає увагу як українських, так і закордонних науковців, зокрема в аспектах політико-правового забезпечення демократичних процесів. У дослідженнях вітчизняних науковців, таких як Х.В. Машталір і С.Р. Леськів, акцентується увага на поточних перевагах та недоліках української демократії. Вони аналізують

питання забезпечення прав і свобод громадян та окреслюють напрямки, які потребують подальшого вдосконалення [46]. У цьому контексті О.В. Бабкіна розглядає передумови переходу до демократичного суспільства та ризику, пов'язані з транзитивністю суспільства, що є особливо актуальним для України як держави з розвиненими демократичними прагненнями, але водночас нестабільними інституційними умовами [24].

Закордонні дослідники наголошують на необхідності інтеграції України у європейський політичний простір та застосування міжнародних стандартів у функціонуванні її демократичних інститутів. Вони пропонують порівняльні підходи для оцінки демократичних процесів, які забезпечують глибше розуміння впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. Крім того, у підручнику під редакцією Г.Г. Демиденка та О.В. Петришина проводиться систематизація основних теоретичних поглядів на державу і право, що також є корисним для дослідження розвитку демократичних інститутів у сучасних умовах [14].

Об'єкт дослідження – це процес демократизації та реалізації демократичних свобод в Україні, що є важливим елементом політичного розвитку країни.

Предмет дослідження – демократичні свободи в Україні, їх політичні тенденції, механізми забезпечення та перспективи розвитку.

Мета дослідження – визначити основні тенденції, стан і перспективи розвитку демократичних свобод в Україні та надати рекомендації щодо покращення механізмів їх забезпечення.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати поняття та сутність демократичних свобод, розглянути їх розвиток у світовій політичній думці та передумови формування в Україні.

2. Проаналізувати поточний стан демократичних свобод в Україні, вплив політичної системи на їх реалізацію та визначити позитивні досягнення у цій сфері.

3. Провести порівняльний аналіз демократичних свобод в Україні та інших пострадянських країнах, виділити основні тенденції та виклики для розвитку демократії.

4. Сформулювати прогноз політичних тенденцій розвитку демократичних свобод, надати рекомендації щодо покращення їх забезпечення та обґрунтувати застосування результатів дослідження в політичній практиці України.

Методи дослідження. Для аналізу демократичних свобод в Україні застосовано низку загальнонаукових та спеціальних методів, що відповідають поставленим завданням. Зокрема, діалектичний метод було використано для розгляду еволюції та розвитку демократичних свобод, метод аналізу та синтезу – для систематизації сучасного стану та впливу політичних факторів, порівняльний метод – для порівняння демократичних процесів в Україні та інших пострадянських країнах. Також було застосовано прогнозування для визначення можливих шляхів розвитку демократичних прав у майбутньому.

Наукова новизна дослідження. У процесі дослідження було отримано нові результати, які визначають наукову новизну роботи. Вперше запропоновано методологічний підхід до оцінки демократичних свобод в Україні, що враховує специфічні політико-правові умови та міжнародний контекст. Удосконалено систему критеріїв для аналізу стану демократичних інститутів на основі порівняння з пострадянськими країнами, що дозволяє глибше зрозуміти сильні та слабкі сторони демократії в Україні. Дістало подальшого розвитку бачення впливу зовнішніх політичних факторів на демократичні процеси, що підкреслює необхідність адаптації міжнародних стандартів до національних умов.

Теоретичне та практичне значення результатів. Теоретичне значення роботи полягає в систематизації знань про демократичні свободи в Україні та створенні нової основи для подальших наукових досліджень у цій галузі, що включає комплексний аналіз впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. Практичне значення полягає в можливості використання отриманих

результатів для розробки рекомендацій щодо вдосконалення політичної системи України та забезпечення демократичних прав і свобод, що може бути корисним для державних органів, громадських організацій та міжнародних експертів.

Структура кваліфікаційної роботи визначена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять дванадцять підрозділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 90 сторінок, з яких x сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 60 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ СВОБОД

1.1. Поняття та сутність демократичних свобод: категоріальний апарат

Основні демократичні свободи являють собою сукупність прав і можливостей, які забезпечують людині та громадянам доступ до механізмів участі в суспільно-політичному житті. Такі свободи включають, зокрема, свободу слова, свободу зібрань, свободу асоціацій, свободу віросповідання, а також право на приватність і правову захищеність [1]. Кожна з цих свобод є не лише індивідуальною складовою демократії, але й виступає механізмом, що сприяє розвитку демократичної держави.

Демократичні свободи закріплюються в конституціях більшості демократичних країн, а також міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Їхня наявність і реалізація унеможливають авторитарні та тоталітарні режими, оскільки створюють підґрунтя для існування плюралістичного суспільства [1]. Кожна з основних демократичних свобод має свої унікальні риси, функціональне призначення та значущість (мал. 1.1).

Малюнок 1.1 – Основні аспекти поняття "демократичні свободи"

Джерело: сформовано автором за [2-6]

1. Свобода слова є фундаментальною демократичною свободою, яка забезпечує громадянам право висловлювати свої думки, погляди та переконання без страху переслідувань чи обмежень з боку держави. Ця свобода має велике значення для розвитку відкритого суспільства, оскільки стимулює обмін ідеями, сприяє виявленню різноманітних точок зору на соціально-політичні процеси та слугує механізмом контролю за діяльністю влади. Без свободи слова неможливе функціонування вільної преси, яка є ще одним елементом демократії.

Свобода слова, закріплена в конституціях багатьох країн і міжнародних актах, виступає однією з головних умов для формування громадської думки, а також сприяє розвитку політичної свідомості громадян. У демократичних країнах свобода слова є захищеною від державного втручання, хоча може

обмежуватися у випадках, коли мова йде про захист національної безпеки, громадського порядку або прав інших осіб.

2. Свобода зібрань надає право громадянам організувати й брати участь у мирних зібраннях, таких як мітинги, демонстрації, акції протесту, публічні дискусії. Це право дозволяє людям вільно виражати свої інтереси, вимоги, незадоволення та підтримку щодо тих чи інших суспільно-політичних процесів. Свобода зібрань є засобом, за допомогою якого громадяни можуть впливати на прийняття рішень владою, звертати увагу на соціальні, економічні та політичні проблеми.

В умовах демократії свобода зібрань є захищеною правом, проте, як і інші права, може бути обмежена для запобігання насильству, заворушенням або загрозам громадській безпеці. Свобода зібрань є важливою складовою політичного життя і сприяє розбудові демократичних інститутів.

3. Свобода асоціацій передбачає право громадян об'єднуватися в групи, партії, профспілки, громадські організації для захисту своїх інтересів та відстоювання своїх прав. Це право є основою для формування активного громадянського суспільства, яке є невід'ємною частиною демократичної системи. Без свободи асоціацій неможливою є діяльність незалежних політичних партій, громадських об'єднань, які часто виступають опонентами влади та захищають права і свободи громадян.

Ця свобода є одним із способів контролю за діяльністю уряду, а також способом впливу на процеси прийняття рішень у державі. У демократичних країнах свобода асоціацій є визнаною конституційною нормою, що дозволяє громадянам брати участь у політичному та суспільному житті.

4. Свобода віросповідання дає можливість громадянам обирати, змінювати й практикувати релігію, або ж зовсім не сповідувати жодної релігії. Це право є важливою умовою для забезпечення поваги до індивідуальних світоглядних переконань і забезпечує свободу духовного вибору людини. В умовах демократії держава дотримується нейтральності у питаннях релігії та не втручається в особисті релігійні переконання громадян.

Свобода віросповідання є гарантією для представників різних релігійних спільнот вільно виражати свою віру, проводити релігійні обряди та підтримувати свої релігійні організації. Водночас, як і інші демократичні свободи, свобода віросповідання може обмежуватися, коли її реалізація суперечить інтересам громадського порядку або правам інших осіб.

5. Право на приватність або приватне життя забезпечує особистій сфері громадян захист від втручання з боку держави або інших осіб. Це право включає захист персональних даних, кореспонденції, особистого життя від незаконного збору, обробки та розголошення. У демократичних країнах право на приватність закріплено в конституційних нормах та є захищеним міжнародними стандартами, такими як Загальна декларація прав людини та Європейська конвенція з прав людини.

Захист приватного життя є важливою умовою для збереження гідності та індивідуальності кожного громадянина. Право на приватність забезпечує, що особиста інформація людини не використовується без її згоди та захищає її від надмірного контролю з боку державних структур або приватних організацій.

6. Правова захищеність як демократична свобода передбачає право громадян на справедливий судовий розгляд, доступ до правосуддя та ефективний захист прав у судових інстанціях. Ця свобода гарантує, що кожен громадянин має право звертатися до суду для захисту своїх прав і свобод та отримати належну правову допомогу. Правова захищеність є одним із ключових елементів верховенства права, яке є основою демократичного суспільства.

Право на правову захищеність охоплює також право на рівний доступ до правосуддя незалежно від соціального статусу, політичних переконань або релігійних поглядів. У демократичних державах забезпечується незалежність судової системи, яка повинна діяти на підставі закону та бути захищеною від політичного тиску.

Визначення основних демократичних свобод дозволяє не лише краще зрозуміти суть демократичної системи, але й оцінити рівень її розвитку в конкретному суспільстві. Кожна демократична свобода виконує свою унікальну роль у створенні умов для вільного існування та розвитку індивіда в суспільстві, забезпечуючи йому право на самовизначення, участь у суспільному житті та захист від зловживань владою.

Ключові категорії демократичних прав є основоположними елементами, що визначають і структурують концепцію демократії. Ці категорії забезпечують правові та інституційні гарантії для здійснення прав громадян, формування суспільного контролю та механізмів для запобігання зловживанням владою. До них належать права людини, політичні права, соціально-економічні права та культурні права. Розподіл демократичних прав на різні категорії допомагає систематизувати та детально проаналізувати правові можливості особи, а також їхню функцію в розвитку демократичного суспільства [7].

Для наочності та глибшого розуміння структурованості демократичних прав, подано таблицю з характеристикою основних категорій. Таблиця включає роз'яснення сутності кожної категорії, приклади прав, що до неї належать, а також їхній вплив на суспільно-політичні процеси (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Характеристика основних категорій демократичних прав

Категорія	Сутність	Приклади прав	Вплив на суспільство
Права людини	Основні права, властиві кожній людині, незалежно від її громадянства чи статусу	Право на життя, на гідність, свободу від катувань	Забезпечують базові стандарти людської гідності та захисту
Політичні права	Права, що забезпечують участь громадян у політичному житті країни	Право голосу, участь у виборах, право на асоціації	Сприяють формуванню політичної активності та контролю за владою
Соціально-економічні права	Права, що забезпечують соціальну справедливість та економічний добробут	Право на працю, соціальне забезпечення, освіту	Створюють умови для економічної стабільності та соціального захисту

Культурні права	Права, що дозволяють зберігати і розвивати культурну самобутність	Право на освіту, культурне вираження, використання рідної мови	Сприяють розвитку культурного розмаїття та самореалізації особистості
-----------------	---	--	---

Джерело: сформовано автором за [8-10]

Ключові категорії демократичних прав, що включають права людини, політичні, соціально-економічні та культурні права, утворюють фундаментальні основи для демократичного суспільства. Вони забезпечують всебічний захист кожної особи, незалежно від її статусу та походження, і гарантують можливість реалізації основоположних свобод і прав. Кожна з цих категорій відіграє особливу роль, сприяючи гармонійному розвитку суспільства та захисту прав громадян.

Політичні права відіграють ключову роль у демократичному процесі, надаючи громадянам можливість брати активну участь у політичному житті країни. Право голосу, свобода асоціацій і зборів дозволяють формувати політичні інститути та структури, що відображають інтереси різних суспільних груп. Завдяки політичним правам громадяни можуть контролювати владу, впливати на прийняття рішень та активно боротися з проявами авторитаризму. Це дозволяє забезпечити відповідальність влади перед суспільством і зберігати баланс між інтересами громадян та держави.

Соціально-економічні права є невід'ємною складовою для створення умов соціальної стабільності та економічного добробуту. Право на працю, соціальний захист, освіту та інші соціальні гарантії сприяють забезпеченню рівних можливостей для всіх громадян незалежно від їхнього соціального статусу. Це дозволяє не лише підтримувати добробут населення, а й зменшувати соціальну нерівність, яка може створювати напруженість у суспільстві. Реалізація соціально-економічних прав є важливою умовою для соціальної інтеграції та згуртованості громадян.

Культурні права, своєю чергою, забезпечують можливість кожного зберігати, розвивати та поширювати власну культурну ідентичність. Право на

використання рідної мови, участь у культурному житті та освіту забезпечують повагу до різноманітності та сприяють гармонійному співіснуванню різних етнічних і культурних груп у суспільстві. Розвиток культурних прав допомагає зберегти національну ідентичність, а також сприяє розвитку творчого потенціалу особистості, що є важливим аспектом у формуванні самодостатнього та багатогранного суспільства.

Взаємодія між цими категоріями створює комплексну систему захисту і гарантій прав, що забезпечує демократичну стабільність та розвиток суспільства. Кожна з категорій доповнює інші, що дозволяє реалізовувати принципи рівності, справедливості та свободи. Наприклад, політичні права без соціально-економічних можуть бути обмежені нерівністю можливостей, а соціально-економічні права без політичних не дають достатніх механізмів для контролю над їх реалізацією.

Отже, демократичні права не тільки захищають особисті інтереси громадян, але й активно сприяють розвитку громадянського суспільства, формуванню політичної культури та забезпеченню соціальної злагоди. Вони виступають не лише як основа демократичних процесів, а й як засіб для забезпечення гармонійного розвитку та загального добробуту кожного громадянина. Саме тому забезпечення і захист ключових категорій демократичних прав є надзвичайно важливим для побудови стабільного, процвітаючого та справедливого суспільства.

1.2. Історія розвитку демократичних свобод у політичній думці

Історія розвитку демократичних свобод у політичній думці охоплює багатовіковий процес, протягом якого формувалася концепція прав і свобод особи, що стала фундаментом для сучасних демократичних держав. Від початкових ідей античних філософів до розробок мислителів епохи

Просвітництва, еволюція демократичних свобод пройшла через різні етапи та ідеологічні концепції. У різні історичні періоди формувались певні уявлення про те, як повинні виглядати права і свободи громадян, та як держава має забезпечувати їх реалізацію.

Ранні форми ідей про свободи можна знайти ще у працях античних мислителів, таких як Платон та Аристотель, які обговорювали роль громадян і влади в суспільстві. Вони розглядали поняття права як механізму для досягнення справедливості, хоча їхні уявлення про свободу були досить обмежені з сучасної точки зору. Наступні епохи, особливо середньовіччя, внесли нові ідеї про обов'язки держави щодо підданих, які вилилися у формування більш структурованих концепцій прав у період Ренесансу [11].

Значний крок у розвитку теорії демократичних свобод був зроблений у період Просвітництва, коли такі мислителі, як Джон Локк, Жан-Жак Руссо та Шарль Луї де Монтеск'є, створили основи сучасної політичної теорії, що обґрунтовує права людини і громадянські свободи як природні права. Пізніше, ці ідеї набули практичного втілення у демократичних революціях XVIII століття, зокрема в Американській та Французькій революціях. У цей період були прийняті перші декларації прав людини, що оформили права особи в законодавчі акти (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні етапи та ключові ідеї розвитку демократичних свобод у політичній думці

Історичний період	Ключові мислителі та ідеї	Особливості концепції прав і свобод
Античність	Платон (Держава, Закони), Аристотель (Політика)	Початкові уявлення про державу і справедливість. Аристотель розробив концепцію "загального блага" і громадянських обов'язків. Ідея справедливого правління як форми, що служить суспільному благу. Однак, "свободи" розумілися переважно як колективні права для вільних громадян, а не індивідуальні права.
Середньовіччя	Фома Аквінський (Сума теології), Іоанн	Права і свободи почали підпорядковуватись моралі і релігії. Ідея про "божественне право королів", водночас з'являється думка про обмеження влади правами, що даровані Богом.

	Солсберійський (Полікратія)	Ідея "природного права", згідно з яким державна влада повинна поважати певні моральні обмеження.
Ренесанс	Ніколо Макіавеллі (Державець)	Початок секуляризації політичної теорії та відокремлення моралі від політики. Макіавеллі описав принципи управління, де громадяни мають права в обмін на лояльність державі. Хоча свободи ще обмежені, формується нове розуміння обов'язків влади перед громадянами, що сприяє розвитку громадянських прав.
Просвітництво	Джон Локк (Два трактати про уряд), Жан-Жак Руссо (Суспільний договір), Шарль де Монтеск'є (Про дух законів)	Ствердження природних прав людини, таких як свобода, життя та власність. Локк розробив ідею про уряд, який діє за згодою керованих, а Монтеск'є запропонував концепцію розподілу влади. Руссо запропонував ідею "суспільного договору", де свободи громадян базуються на їх колективній волі.
Новий час (XVIII ст.)	Томас Джефферсон (Декларація незалежності), Олімпія де Гуж (Декларація прав жінки і громадянки)	Формалізація прав людини через законодавчі акти та декларації. У США Джефферсон прописав права на життя, свободу і прагнення до щастя, а у Франції права рівності та свободи стали офіційними. Олімпія де Гуж підняла питання гендерної рівності, підкресливши, що права мають поширюватися на всіх.
XIX століття	Джон Стюарт Мілль (Про свободу), Алексіс де Токвіль (Демократія в Америці)	Розширення політичних і громадянських прав, обґрунтування свободи слова та зборів. Мілль захищав права меншостей і наголошував на важливості свободи думки. Токвіль досліджував демократичні суспільства, вважаючи рівність прав запорукою соціальної стабільності та розвитку громадянського суспільства.
XX століття	Франклін Рузвельт (Чотири свободи), ООН (Загальна декларація прав людини)	Поява концепції соціально-економічних прав, таких як право на освіту, медичне забезпечення та соціальний захист. Рузвельт розробив концепцію "чотирьох свобод": свободи слова, віросповідання, звільнення від страху та нужди. ООН закріпила основні права людини у глобальному документі - Загальній декларації.
Сучасність	Європейський Союз, ООН, Міжнародні правозахисні організації	Розширення прав на нові сфери, такі як цифрові, екологічні та права меншин. Сучасні ініціативи зосереджені на забезпеченні захисту прав у глобальному масштабі та адаптації до нових технологій. ЄС та інші міжнародні організації працюють над забезпеченням верховенства права та прав людини у цифровому середовищі.

Джерело: сформовано автором за [11-15]

Кожен етап історії привносив нові вимоги до концепції демократичних прав, що свідчить про тісний зв'язок між розвитком суспільства та

формуванням ідеологічних поглядів на свободу. Ідея прав як основи соціальної стабільності і гармонії набувала різних форм у різні часи, адаптуючись до домінуючих політичних умов і соціальних викликів.

Античність поклала початок формуванню ідеї громадянських прав, хоча вони були обмежені тільки вільними громадянами, тоді як рабство та нерівність між соціальними групами вважалися нормою. Тим не менше, основні ідеї про справедливість і служіння суспільному благу, запропоновані в цей період, залишаються актуальними і сьогодні. Середньовіччя, з його акцентом на мораль та релігію, створило основи для розуміння прав як божественної цінності, що обмежує державну владу.

Ренесанс і Просвітництво стали критичними етапами у зміні поглядів на права людини, де головними пріоритетами стали права особистості та незалежність від абсолютизму. Ідеї Локка, Руссо та Монтеск'є заклали фундамент для сучасних демократичних інститутів, зробивши концепцію громадянських прав невід'ємною частиною політичної культури. На цьому етапі важливою стала роль розподілу влади та соціального договору, що перетворилися на концептуальні засади демократії.

XIX і XX століття стали вирішальними у формуванні сучасного уявлення про права та свободи людини, особливо завдяки інституціоналізації та розширенню цих прав на міжнародному рівні. Принципи, закріплені в документах на кшталт Загальної декларації прав людини, стали основою для створення світового стандарту у сфері прав людини. Ця глобалізація прав значно посилила їхній захист та створила умови для рівності на світовій арені.

Сучасність вимагає ще більшого розширення правової бази, зокрема у сферах цифрових і екологічних прав. Глобалізація, технологічний розвиток та інтеграція економік змінили саму природу демократичних свобод. Сьогодні питання захисту даних, конфіденційності та доступу до інформації стають не менш важливими за традиційні права. Це вимагає нових підходів та переосмислення інститутів, що забезпечують реалізацію демократичних свобод у сучасному світі.

Отже, історія розвитку демократичних свобод демонструє важливість безперервного процесу адаптації правових систем і демократичних інститутів. Еволюція прав людини відбувається не лише через вимоги до індивідуальних свобод, але й через потреби суспільного блага та колективної безпеки, що робить права динамічною і гнучкою складовою демократичних процесів.

1.3. Школи та концепції у дослідженні демократичних свобод

Дослідження демократичних свобод протягом історії знайшло відображення в різних підходах і школах думки, кожна з яких пропонує власне трактування сутності та значення цих свобод. Політичні філософи, соціологи, юристи і представники інших наукових дисциплін розробляли концепції, що вплинули на сучасне розуміння демократичних прав. Існують кілька основних підходів до вивчення демократичних свобод, зокрема ліберальний, республіканський, комунітарний, марксистський, постмодерністський та інші. Кожна школа має власні принципи та акценти у підході до демократії та прав людини.

Ліберальна школа зосереджується на індивідуальних правах, вважаючи демократичні свободи важливими елементами забезпечення особистої автономії. У межах цієї школи демократичні свободи виступають засобом захисту особи від потенційного тиску держави та гарантією для реалізації індивідуальних інтересів [16].

Республіканська школа, на відміну від ліберальної, акцентує увагу на ролі спільноти та політичної участі громадян у суспільному житті. Демократичні свободи вважаються не лише засобом захисту особистості, але й умовою для активної участі в управлінні суспільством.

Комунітарний підхід наголошує на важливості культурної та соціальної ідентичності для забезпечення демократичних прав. Комунітаристи звертають

увагу на те, що права людини мають базуватися на цінностях конкретної спільноти, а не лише на загальних універсальних принципах.

Марксистська школа піддає критиці капіталістичну систему як несправедливу та неефективну, вважаючи, що в умовах класового розшарування справжні демократичні свободи є недосяжними для більшості. За марксистською концепцією, справжня демократія можлива лише після усунення економічної нерівності.

Постмодерністський підхід до демократичних прав аналізує складність та багат шаровість суспільства, ставлячи під сумнів універсальні концепції свободи. Постмодернізм звертає увагу на різні соціальні конструкції та механізми влади, що впливають на трактування демократичних прав.

Для наочності нижче наведено таблицю, що ілюструє основні школи та концепції у дослідженні демократичних свобод (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Основні школи та концепції у дослідженні демократичних свобод

Школа/Підхід	Основні представники	Ключові ідеї та концепції
Ліберальна школа	Джон Локк, Джон Стюарт Мілль, Томас Гоббс	Лібералізм наголошує на невід'ємності індивідуальних прав та обмеженні державної влади для забезпечення особистих свобод. Основні права, такі як право на життя, свободу слова, і власність, вважаються природними і не можуть бути порушені. Джон Локк підкреслював важливість "суспільного договору" як механізму для захисту прав особи від влади. Джон Стюарт Мілль звертав увагу на значення свободи особистості у контексті суспільного добробуту. Такий підхід створив основу для сучасних демократичних систем, де захист індивідуальних прав та свобод став пріоритетом. Лібералізм розглядає владу як інструмент захисту прав, а не як засіб контролю над ними.
Республіканська школа	Жан-Жак Руссо, Шарль Монтеск'є	Республіканці акцентують увагу на громадянській участі в політичних процесах як ключовому елементі демократії. Свобода тут розглядається як активне залучення громадян у формування політики, а не тільки як захист особистих прав. Жан-Жак Руссо розробив концепцію "загальної волі," де інтереси спільноти мають пріоритет над індивідуальними інтересами, що сприяє

		<p>колективному добробуту. Шарль Монтеск'є запровадив принцип розподілу влади, який запобігає концентрації влади і забезпечує участь громадян у прийнятті рішень. Цей підхід сприяє створенню механізмів громадського контролю над владою та розвитку системи місцевого самоврядування, що дозволяє громадянам активно захищати свої права через участь у політичному житті.</p>
Комунітарний підхід	Майкл Сендл, Аласдер Макінтайр	<p>Комунітаризм підкреслює необхідність врахування культурної та історичної ідентичності спільнот при визначенні демократичних прав. Основний принцип — права повинні враховувати особливості конкретних спільнот, а не лише загальнолюдські стандарти. Майкл Сендл і Аласдер Макінтайр виступають за збереження соціальних зв'язків та традицій як засобу зміцнення суспільства і забезпечення свободи. Цей підхід акцентує, що права та обов'язки формуються в контексті спільних цінностей і норм. Тому демократичні свободи повинні відображати особливості місцевої культури та спільних моральних принципів, що підвищує довіру і згуртованість у суспільстві. Комунітаризм особливо важливий для мультикультурних суспільств, де необхідно враховувати специфіку національних меншин.</p>
Марксистська школа	Карл Маркс, Фрідріх Енгельс	<p>Марксистська концепція свободи базується на ідеї класової боротьби та економічної рівності. Маркс та Енгельс вважають, що реальні демократичні свободи можливі лише за умови економічної рівності та ліквідації експлуатації. Вони стверджують, що за капіталістичної системи демократичні права часто стають формальністю, оскільки вони не здатні захистити робітників від економічної нерівності. Тільки в умовах безкласового суспільства можлива справжня свобода, де людина має доступ до ресурсів і контролює процеси, які впливають на її життя. Марксистський підхід підштовхує до створення соціальних програм і політики, що спрямовані на зменшення економічної нерівності та боротьбу з бідністю, як передумови для реалізації демократичних свобод.</p>
Постмодерністський підхід	Мішель Фуко, Жан-Франсуа Ліотар	<p>Постмодернізм підходить до поняття свободи як до конструкції, що формується через соціальні, культурні та економічні фактори. Мішель Фуко звертав увагу на різні "владні режими," що обмежують свободу, підкреслюючи, що свобода — це не фіксоване поняття, а мінливе явище, яке залежить від умов. Жан-Франсуа Ліотар говорить про "кінець метанаративів," тобто універсальних</p>

		<p>пояснень прав і свобод, і визнає множинність підходів до демократії. Постмодерністи вважають, що демократичні права повинні бути адаптивними і враховувати різноманітність суспільних груп. Цей підхід актуальний для аналізу прав меншин та вразливих груп, які потребують особливого захисту і визнання у межах різних соціальних контекстів.</p>
--	--	--

Джерело: сформовано автором за [16-20]

Школи та концепції, що досліджують демократичні свободи, охоплюють різноманітні підходи до визначення ролі індивідуальних прав у політичному житті. Ліберальна школа, з її акцентом на індивідуальних правах і обмеженні державної влади, дала змогу закласти основи для розвитку сучасних демократичних систем. Цей підхід забезпечує захист особистих свобод, які розглядаються як природні та невід’ємні, що є критично важливим для підтримки громадянської активності та соціального добробуту. Погляди представників лібералізму, таких як Джон Локк і Джон Стюарт Мілль, демонструють, як важливо забезпечити можливості для вільного самовираження, захисту власності та безпеки.

Республіканська школа, на відміну від лібералізму, більше фокусується на участі громадян у формуванні політики та розвитку суспільної волі. Вона надає важливість колективному добробуту через активне залучення до політичних процесів. Водночас представники цього підходу, як Жан-Жак Руссо, стверджують, що загальна воля є основою політичної свободи, що може призводити до збереження стабільності та справедливості в суспільстві. У республіканському підході на перший план виходить ідея демократичного самоврядування, де права не тільки захищають, але й активно формуються в контексті участі всіх громадян.

Комунітаризм, підкреслюючи важливість соціальних зв’язків і культурної ідентичності, пропонує інший погляд на демократичні свободи. Цей підхід розглядає права як частину загального соціального контексту, що формується в межах спільнот і культур. Важливість місцевих традицій і

соціальних норм має значення при визначенні правових та політичних структур, що сприяють розвитку демократії. Тому, на думку комунітаристів, демократія повинна враховувати соціальну і культурну спадщину кожної спільноти, що є основою для підтримки гідності та взаємної поваги в суспільстві.

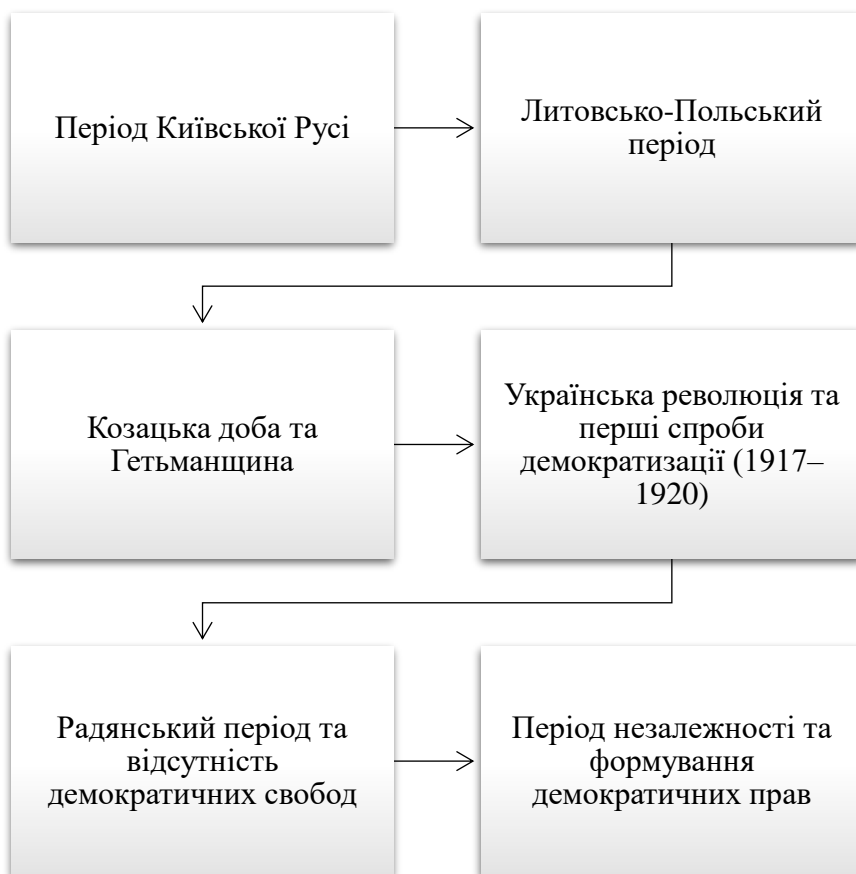
Марксистська школа, в свою чергу, акцентує на класовій боротьбі та економічних умовах, що визначають реалізацію демократичних прав. Вона стверджує, що реальні демократичні свободи можуть бути досягнуті лише за умови економічної рівності, що сприятиме ліквідації експлуатації та нерівності. За марксистським підходом, лише в безкласовому суспільстві можна забезпечити всебічне забезпечення прав та свобод, а доступ до ресурсів та економічної рівності стане основою для створення умов для рівних можливостей.

Постмодернізм, на відміну від інших шкіл, підходить до питання демократичних свобод через призму соціальних конструкцій і множинних ідентичностей. Він вказує на те, що права та свободи не є універсальними та статичними, а залежатимуть від культурних, соціальних і політичних контекстів, в яких вони реалізуються. За цією концепцією, демократичні права повинні бути гнучкими і адаптованими до змінних умов, що дозволяє визнати важливість прав меншин та груп, які зазвичай опиняються в менш вигідному становищі.

Ці концепції і школи в значній мірі формують наші уявлення про демократичні свободи та їхнє значення для розвитку суспільства. Всі вони мають свою специфіку, але спільним є розуміння важливості прав та свобод як основи для забезпечення гідності та рівності особистості. Врахування цих підходів у сучасних політичних системах допомагає створювати більш справедливі та ефективні механізми захисту прав людини. Тим не менш, кожен з підходів має свої обмеження, тому інтеграція їхніх елементів може стати основою для розвитку нових форм демократичного врядування, що відповідатимуть викликам сучасного світу.

1.4. Передумови формування демократичних свобод в Україні

Історія демократичних прав та свобод в Україні є складним і багатогранним процесом, який формувався в контексті різних соціальних, політичних та економічних змін, що відбувалися в країні. Вивчення цих історичних умов дозволяє зрозуміти, як розвивалася система прав людини, а також визначити основні етапи, що стали важливими для формування демократичних свобод, які ми спостерігаємо в Україні сьогодні (мал. 1.4).

Малюнок 1.4 – Історичні передумови в Україні, що сприяли формуванню демократичних прав та свобод

Джерело: сформовано автором за [21-23]

Перші спроби формування демократичних принципів на території сучасної України можна простежити ще в епоху Київської Русі. Хоча в цю добу політичні і правові системи були здебільшого монархічними, певні елементи демократичних процесів все ж проявлялися через функціонування таких органів, як Віче. Це був народний зібрання, яке мало право обирати князів, вирішувати важливі питання внутрішнього та зовнішнього політичного життя. На деяких етапах історії Віче виступало як важливий інститут, здатний обмежувати владу правителів. Проте, цей інститут не можна розглядати як повноцінну демократичну інституцію, оскільки влада князя все ж була значною.

Наступним важливим етапом стало утворення Великого князівства Литовського та пізніше, польське правління в Україні. Хоча ці періоди характерні для існування феодальних структур, що обмежували права простих людей, однак вони були пов'язані з певними етапами в розвитку правових систем. У литовському періоді почала діяти так звана "Литовська метрика", де закріплювалися деякі права і свободи для різних соціальних груп, зокрема для козацтва. Важливим елементом було право на самоврядування для козаків, які у військових справах, через свій військовий статус, могли впливати на політичне життя. Однак ці свободи залишалися обмеженими і не поширювалися на всю територію країни.

Польське владарювання в Україні мало певний вплив на розвиток прав та свобод. Проте воно також було обмежене шляхетськими привілеями і збереженням феодальної структури. І хоча в цей час з'являються спроби створення більш гнучкої правової системи, демократичні права залишаються в основному привілеєм аристократії.

Гетьманщина, що існувала на теренах України в XVII-XVIII століттях, є важливим етапом у формуванні демократичних прав та свобод. Хоча більшість прав були обмежені владою гетьманів, за цей період виникли певні інститути, які забезпечували певну форму народного самоврядування. Важливою подією стало створення козацьких автономій, зокрема в межах Запорізької Січі, де

існувала певна форма народного представництва та вільного вибору керівництва.

Запорізька Січ, як важливий осередок козацької демократії, мала систему зборів — козацькі ради, де обирали гетьмана і приймали важливі рішення. Таким чином, можна говорити про ранні форми демократичного врядування, хоча й обмежені. На цей час припадає також активний розвиток військової демократії, коли представники низових верств мали можливість бути представленими у керівництві. Незважаючи на це, система була авторитарною через фактичну владу гетьмана.

Українська революція 1917 року стала важливим етапом у боротьбі за демократичні права та свободи. У цей період було оголошено про надання автономії Україні та створення незалежної Української Народної Республіки (УНР). Вже на початкових етапах революції були сформовані органи народного представництва, такі як Центральна Рада, які започаткували розробку законів, що гарантували основні права громадян, зокрема право на освіту, працю, свободу слова.

Проте політична нестабільність, боротьба за незалежність та складні міжнародні обставини не дозволили повною мірою реалізувати ці ідеї. Згодом, внаслідок радянської інтервенції та утворення Української РСР, багато з цих прав були обмежені. Але саме в цей період розпочався процес виокремлення національних прав та інтересів українського народу, що став основою для подальших демократичних змін у майбутньому.

Період радянської влади, що тривав з 1922 року до 1991 року, значною мірою позбавив Україну багатьох основних демократичних прав. За часів сталінської репресії і післявоєнного тоталітаризму політичні свободи та права громадян були обмежені до мінімуму. Конституції радянської України декларували певні права та свободи, але вони залишалися лише на папері. Всі політичні інститути та громадянські організації знаходилися під жорстким контролем партії, а права людини та свободи були значною мірою контрольовані центральною владою в Москві.

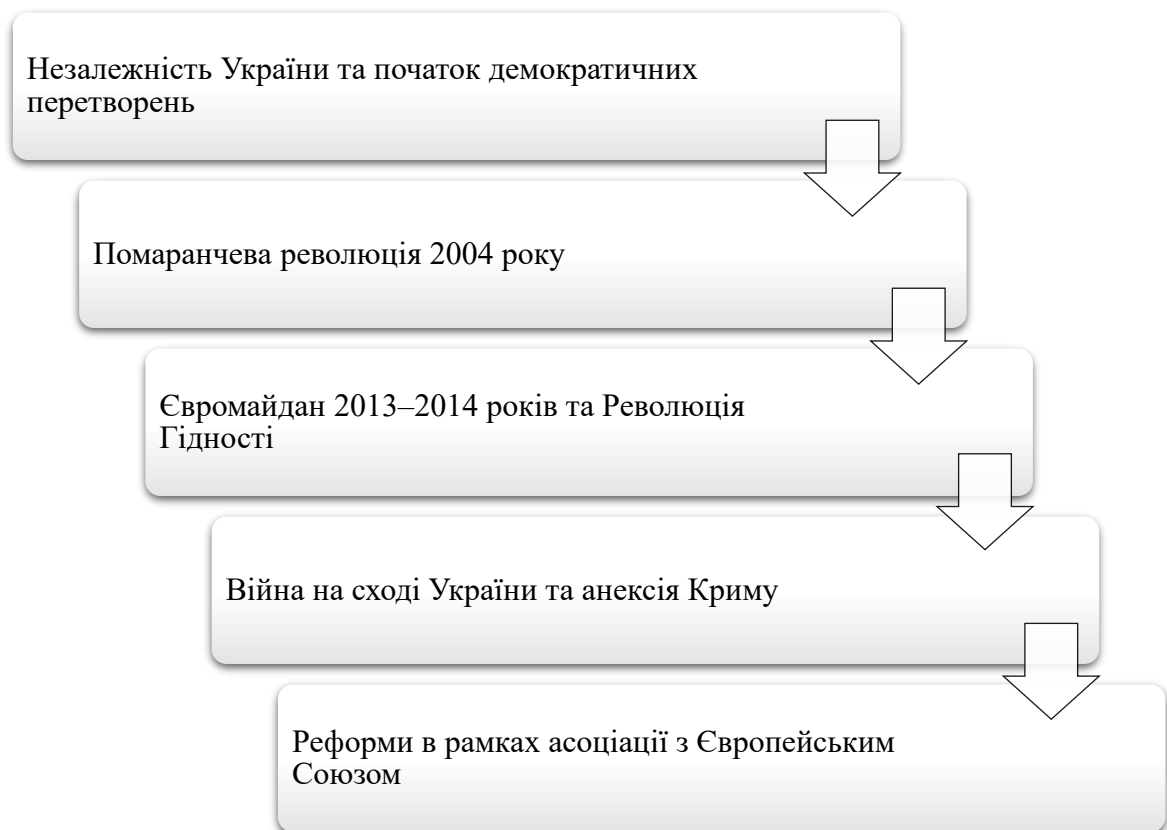
Однак, навіть у таких умовах, існували певні форми громадянської активності. Національні рухи, такі як дисидентський рух, та боротьба за національну ідентичність, стали важливими елементами пошуку шляхів для відновлення демократичних свобод в Україні.

Після проголошення незалежності України в 1991 році країна вступила на шлях демократичних змін. Відновлення незалежності стало основою для формування нових політичних інститутів, що відповідали за захист прав і свобод людини. Прийняття Конституції України в 1996 році закріпило принципи прав людини, на яких базуються сучасні демократичні стандарти. З того часу Україна стала частиною міжнародних організацій, таких як ООН та Рада Європи, що сприяло посиленню правової бази для захисту демократичних свобод.

Проте, попри формальне закріплення демократичних прав у Конституції, реальний стан прав і свобод залишається під впливом політичної ситуації в країні. Спільно з іншими пострадянськими країнами Україна стикається з низкою викликів, зокрема з проблемами корупції, авторитаризму та соціально-економічної нерівності. Водночас, важливим є те, що за роки незалежності в Україні була сформована правова база, яка забезпечує основні демократичні права та свободи, хоч і з рядом недоліків, які потребують подальшого удосконалення.

Історичний шлях України до демократичних прав та свобод є результатом багатьох століть політичних та соціальних змін. Процес формування цих прав був неоднозначним і супроводжувався численними труднощами та суперечностями. Від Київської Русі до періоду незалежності, від литовсько-польських часів до радянського періоду, історія України показала, як важливо було забезпечення прав людини, навіть у умовах політичних утисків. Хоча багато спроб демократизації було зірвано зовнішніми та внутрішніми силами, нинішнє становлення демократичних прав в Україні стало можливо завдяки багатому історичному досвіду та прагненню українського народу до свободи і самовизначення.

Аналіз політичних та соціальних факторів, які вплинули на розвиток демократичних прав в Україні, є необхідним для розуміння сучасного стану цих прав у країні. Політичні події та соціальні рухи, що мали місце в історії України, значною мірою вплинули на формування правових норм і інститутів, які гарантують основні свободи громадян. Ці фактори взаємодіяли на різних етапах історії, що в кінцевому результаті стало основою для створення сучасної правової системи та демократичної держави (мал. 1.5).

Малюнок 1.5 – Аналіз політичних подій і соціальних рухів, які вплинули на сучасний стан демократичних прав в Україні

Джерело: сформовано автором за [23-26]

Початок демократичних змін в Україні припадає на період проголошення незалежності в 1991 році. Після розпаду Радянського Союзу Україна стала суверенною державою, що значно змінило політичну ситуацію в країні. Проголошення незалежності стало важливим політичним фактором, що дозволило країні сформувати власну Конституцію та систему правових

норм. Основним кроком у цьому процесі стало прийняття Конституції України в 1996 році, що закріпило основні демократичні принципи, права людини та свободи. Одночасно з юридичними змінами розпочався процес трансформації політичних інститутів: створення багатопартійної системи, формування демократичних інститутів, таких як парламент та місцеве самоврядування.

Водночас після проголошення незалежності зберігалася значна політична нестабільність, яка обмежувала повноцінне функціонування демократичних інститутів. Між політичними силами відбувалися постійні конфлікти, які призводили до змін урядів і тривалих політичних криз. Після проголошення незалежності багато соціальних груп, зокрема національні меншини та молодь, почали активно вимагати своїх прав. Зокрема, в цей період зросла роль правозахисних організацій, які боролися за дотримання основних свобод громадян.

Однією з ключових політичних подій, що значно вплинула на розвиток демократичних прав в Україні, стала Помаранчева революція 2004 року. Цей масовий протестний рух був спричинений фальсифікаціями на президентських виборах, коли намагалися сфальшувати результати голосування. Помаранчева революція продемонструвала силу громадянського суспільства та стало великим кроком у напрямку демократичних змін. Тисячі людей, в тому числі представники різних соціальних груп та політичних сил, вийшли на вулиці з вимогою справедливих виборів і дотримання демократичних прав.

У результаті протестів Віктор Ющенко став президентом, а його політика орієнтувалася на впровадження реформ, спрямованих на посилення демократичних інститутів. У цей період було ухвалено низку законів, спрямованих на підтримку демократичних принципів, зокрема щодо прав людини та свободи слова. Помаранчева революція також допомогла збільшити рівень політичної участі громадян, що стало важливим кроком у розвитку демократичного процесу в країні.

Найбільший вплив на сучасний стан демократичних прав в Україні мала Революція Гідності, яка відбулася в 2013–2014 роках. Під час протестів, що почалися в листопаді 2013 року, українці вимагали євроінтеграції та відмови від співпраці з Росією на користь Європейського Союзу. Євромайдан став важливим соціальним рухом, що об'єднав людей різних політичних і соціальних поглядів у боротьбі за демократичні принципи та європейські цінності.

Протести супроводжувалися численними акціями, серед яких найбільш знаковою стала боротьба з політичною репресією та насильством з боку правоохоронних органів. Брутальне придушення мирних протестів на Майдані стало одним із найбільш яскравих прикладів порушення прав людини в Україні. Після Революції Гідності було сформовано нові урядові структури, які орієнтувалися на демократичні реформи. Також, ці події стали поштовхом для серйозних змін в суспільстві, зокрема надання більшої уваги правам і свободам громадян. В умовах цього соціального руху було закріплено право на свободу зборів, свободу слова та недоторканність особи.

Однак після Революції Гідності Україна зіткнулася з серйозними викликами, зокрема з війною на сході країни та анексією Криму Росією в 2014 році. Ці події суттєво змінили політичну ситуацію в країні та вплинули на демократичні процеси. Війна призвела до тимчасового обмеження деяких прав і свобод, таких як свобода пересування, оскільки частина території України була окупована. Водночас воєнний стан та необхідність захисту національних інтересів в умовах агресії спонукали до посилення контролю з боку держави, що призвело до підвищення авторитаризму на певних етапах.

Незважаючи на це, війна також посилила національну свідомість та сприяла розвитку громадянської активності. Багато волонтерських організацій і правозахисних ініціатив надавали допомогу постраждалим, підтримували біженців та боролися за дотримання прав людини. Війна на сході України призвела до посилення європейського орієнтиру в зовнішній політиці України, що сприяло розвитку демократичних інститутів та реформ.

З початку 2010-х років Україна зробила суттєвий крок до інтеграції з Європейським Союзом, уклавши угоду про асоціацію в 2014 році. Цей процес сприяв реформуванню правових і політичних інститутів, а також стимулював впровадження нових стандартів у сфері прав людини. Одним із найбільших досягнень стало введення нових антикорупційних законів, реформування судової системи та зміцнення правової держави. Євроінтеграційний процес стимулював дотримання демократичних стандартів, таких як свобода медіа, право на справедливий суд та права меншин.

Проте процес реформування виявився повільним і складним через внутрішні політичні суперечності та зовнішні виклики. Реформи, що стосуються демократичних прав та свобод, все ще залишаються у стадії розвитку, і значна частина їх реалізації залежить від політичної волі та підтримки громадянського суспільства.

Політичні події та соціальні рухи, які відбувалися в Україні, мали значний вплив на формування демократичних прав і свобод. Від проголошення незалежності та Помаранчевої революції до Революції Гідності і війни на сході країни — кожна подія сприяла формуванню правового середовища та суспільного ставлення до демократичних цінностей. З одного боку, країна зіткнулася з численними викликами, зокрема з війною та зовнішньою агресією, що обмежували деякі права громадян. З іншого боку, ці події стали поштовхом до подальшого розвитку демократичних принципів, посилення громадянської активності та реформування правових і політичних інститутів України.

Висновки до розділу 1

Перший розділ дослідження присвячений теоретичним основам демократичних свобод, в якому було детально проаналізовано основні поняття, історичний контекст, а також вплив різних концепцій на формування та розвиток прав людини. Вивчення категоріального апарату дозволило чітко окреслити значення демократичних прав як невід'ємної складової сучасних правових систем. Визначено, що демократичні свободи охоплюють різноманітні права, серед яких основними є політичні, соціально-економічні та культурні права, що забезпечують не лише індивідуальну свободу, а й стабільність і розвиток суспільства в цілому.

Дослідження історії розвитку демократичних прав у політичній думці дозволило з'ясувати, як ці права розвивалися від античних часів до сучасності. У процесі аналізу стало очевидно, що від античних демократій до сучасних держав ідеї прав людини розвивалися в умовах постійних змін у суспільно-політичних реаліях. Античні концепції прав і свобод людини, зокрема в контексті громадянської рівності та прав участі в політичному житті, стали основою для подальшого розвитку прав людини в сучасних демократіях.

Розгляд різних шкіл та концепцій, що використовуються в дослідженні демократичних свобод, надав змогу виявити значні теоретичні досягнення в цій галузі. Серед основних концепцій можна виділити класичні підходи до прав людини, що розглядають права як невід'ємні, природні, а також сучасні підходи, які надають більше уваги їх реалізації в рамках правових та політичних систем. У цьому контексті важливою є еволюція уявлень про права людини, що відображає зміну суспільних уявлень і нормативних систем.

Аналіз передумов формування демократичних прав в Україні дав змогу з'ясувати, що процес їхнього становлення має тісний зв'язок з соціально-політичними та економічними перетвореннями, що відбувалися в країні протягом століть. Важливу роль у формуванні демократичних свобод відіграли періоди політичних криз, революцій та реформ, таких як боротьба за незалежність, боротьба з авторитаризмом, а також інтеграція в європейську

правову систему. Це стало основою для розвитку сучасної правової системи України, орієнтованої на забезпечення прав людини та демократичних принципів.

Зокрема, процес становлення демократичних інститутів в Україні має значний вплив європейській інтеграції та боротьбі за політичну незалежність. Інтеграція в міжнародні організації, такі як Європейський Союз та Рада Європи, сприяла зміцненню демократичних принципів і закріпленню прав людини в Конституції України. Проте важливим є також процес трансформації політичної культури, боротьба з авторитарними тенденціями та подолання корупційних явищ, що мали великий вплив на ефективність реалізації демократичних прав.

Одним із ключових факторів у формуванні демократичних прав є соціальні рухи та політичні події, зокрема Помаранчева революція та Революція Гідності. Ці події стали важливими етапами в історії країни, що сприяли становленню більш відкритої та прозорої політичної системи, а також розширенню прав та свобод громадян. Під час цих революційних періодів громадянське суспільство активно висловлювало свою позицію щодо необхідності реформ і забезпечення прав людини.

Аналізуючи політичні та соціальні фактори, які вплинули на сучасний стан демократичних прав в Україні, можна зробити висновок, що боротьба за правовий порядок та права людини є важливим компонентом розвитку країни. Вивчення ролі політичних інститутів і громадянського суспільства в цьому процесі дозволяє зрозуміти, яким чином ці фактори впливають на забезпечення прав людини, а також на те, як вони можуть сприяти розвитку демократії в Україні в майбутньому.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТАН ДЕМОКРАТИЧНИХ СВОБОД В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз чинного стану демократичних свобод в Україні

Конституційні гарантії прав та свобод громадян України є основою правової системи країни і гарантують реалізацію демократичних прав на найвищому рівні. Визначення цих прав і свобод здійснюється через основний правовий акт – Конституцію України, а також через відповідні законодавчі акти, що детально регулюють механізми їх реалізації. У цьому контексті важливо з'ясувати, як Конституція України та інші нормативно-правові акти сприяють або обмежують здійснення основних демократичних свобод в країні.

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, є основним джерелом правових норм, що визначають права і свободи громадян України. У преамбулі Конституції зазначається, що вона забезпечує свободу, гідність, рівність прав людини, що є основою демократичного розвитку країни. Стаття 3 Конституції закріплює, що людина, її права і свободи є найвищою соціальною цінністю [27].

У Розділі 2 Конституції — «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» — детально описуються всі основні права і свободи громадян України [27]. Тут визначено права на життя, свободу, недоторканність особи, свободу думки і слова, право на працю, право на освіту, а також політичні права, такі як право обирати і бути обраним, право на мирні зібрання тощо. Важливим є те, що Конституція України закріплює принцип верховенства прав людини, що означає пріоритет прав людини над іншими державними інтересами. Зокрема, стаття 19 Конституції забороняє органам державної влади здійснювати дії, які суперечать Конституції або порушують права людини.

Конституція також вводить принципи правового державного ладу, серед яких особливе місце займає принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Це розмежування влади сприяє реалізації прав і свобод, оскільки жоден з органів влади не може несанкціоновано обмежувати права громадян. Важливою гарантією є також принцип доступу до правосуддя — кожен громадянин має право звертатися до суду для захисту своїх прав і свобод.

Аналіз прав і свобод людини в Україні є необхідним для глибшого розуміння того, як на законодавчому рівні захищаються основні права громадян. Конституція України, як основний нормативно-правовий акт, визначає ці права та свободи, а також обов'язки держави щодо їх забезпечення. У рамках цього аналізу можна виділити три основні групи прав: особисті права і свободи, політичні права і свободи, а також економічні, культурні, соціальні та екологічні права.

Особисті права і свободи людини, визначені в Конституції України, становлять основну частину правового статусу особи. Ці права безпосередньо пов'язані з фізичним існуванням людини та її можливістю повноцінно розвиватися як особистості. Права на вільний розвиток особистості (ст. 23 Конституції України) гарантують людині можливість визначати свої життєві цілі, обирати сферу діяльності та визначати свій спосіб життя в межах правових норм. Це є фундаментом для розвитку демократичної особистості та суспільства загалом [27].

Право на життя (ст. 27) є основоположним правом людини, яке не підлягає жодним обмеженням, окрім випадків, визначених законом, таких як, наприклад, необхідність застосування сили під час оборони від незаконних посягань. Важливо зазначити, що в умовах сучасної України, особливо в період збройного конфлікту, захист життя стає особливо важливим. Цей принцип також поширюється на право на особисту недоторканність (ст. 29), яке включає захист від фізичного насильства, незаконних арештів та інших порушень особистих прав.

Право на повагу до гідності (ст. 28) є важливим аспектом, оскільки воно забезпечує людині захист від будь-яких форм приниження, дискримінації та зневажливого ставлення з боку держави або окремих осіб. Це право не лише охоплює фізичну безпеку особи, але й психологічний аспект, що включає захист від моральних та емоційних страждань.

Політичні права і свободи громадян України встановлюють взаємовідносини між особою та державою, між індивідом та політичними інститутами. Одним з основних політичних прав є право на об'єднання в політичні партії (ст. 36), що дозволяє громадянам брати участь у політичному процесі, впливати на прийняття рішень через органи влади та на рівні місцевого самоврядування. Таке право є основою для розвитку політичних дебатів та вільної конкуренції в політичному середовищі, що є важливою складовою демократичної держави [27].

Забезпечення права брати участь в управлінні державними справами (ст. 38), включаючи право на участь у всеукраїнських та місцевих референдумах, надає громадянам можливість безпосередньо впливати на політичні рішення, що стосуються їхніх життєвих умов. Це право важливе в контексті забезпечення політичної стабільності та легітимності влади.

Також важливим є право на мирні збори, мітинги, походи та демонстрації (ст. 39), яке гарантує можливість вільного висловлювання думок, протесту проти дій уряду або конкретних політичних рішень. Це право є невід'ємною частиною демократичного суспільства, оскільки дозволяє громадянам організовуватися і висловлювати свої політичні погляди.

Економічні, культурні, соціальні, екологічні та сімейні права відображають значення прав людини у різних сферах життєдіяльності. Вони гарантують не лише фізичну безпеку особи, але й забезпечують умови для її розвитку в умовах сучасного суспільства. Так, право на власність (ст. 41) є однією з основних гарантій для громадян, яке дозволяє кожному володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, зокрема результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності. Це право є одним з найбільш

важливих у ринковій економіці, оскільки воно гарантує право на приватну власність та її захист від незаконного втручання.

Право на працю (ст. 43) є також суттєвим для забезпечення економічної стабільності та соціальної справедливості в державі. Воно дає кожному громадянину можливість працювати, обирати сферу діяльності та отримувати справедливу винагороду за свою працю. Це право тісно пов'язане з правом працюючих на страйк для захисту своїх інтересів (ст. 44), що гарантує можливість колективних дій для відстоювання економічних прав [27].

Право на соціальний захист (ст. 46) є важливим для забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального стану. Це право включає право на пенсії, допомогу по безробіттю, медичне страхування та інші види соціальної підтримки, які є необхідними для нормального функціонування громадян в умовах економічних труднощів.

Сімейні права (ст. 51-52) передбачають, зокрема, право на вільну згоду на шлюб, захист материнства та батьківства, права дітей і охорону сім'ї. Ці права мають важливе значення для підтримки стабільних соціальних відносин та гармонії в сім'ї.

Ще однією важливою групою прав є екологічні права. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50) є важливим аспектом у контексті сталого розвитку. Згідно з Конституцією, кожен громадянин має право на компенсацію за шкоду, завдану порушеннями цього права, що вказує на зростаючий інтерес до охорони навколишнього середовища в умовах сучасних викликів глобального потепління та забруднення.

Освітні та культурні права громадян також мають велике значення в контексті формування демократичного суспільства. Право на освіту (ст. 53) є ключовим для розвитку особистості та для збереження соціальної мобільності, оскільки воно гарантує доступ до освітніх ресурсів, необхідних для участі в громадському та економічному житті.

Таким чином, законодавчі акти, що регулюють реалізацію прав та свобод громадян України, є основою правового статусу людини та гарантією

її прав у різних сферах життя. Вони визначають права людини як невід'ємну частину демократичного процесу та розвитку суспільства, водночас забезпечуючи баланс між інтересами особи та держави.

Україна, будучи членом міжнародної спільноти, активно бере участь у міжнародних угодах та договорах, що мають на меті захист прав і свобод людини. Ці угоди є важливими інструментами для забезпечення правового порядку і розвитку демократичних засад в Україні. Міжнародні угоди, до яких приєдналася Україна, сприяють інтеграції країни в глобальну систему прав людини та міжнародного співробітництва.

У сучасному міжнародному праві існують численні угоди, які забезпечують правовий захист особи на міжнародному рівні. Україна, як суверенна держава, активно приєднується до таких угод, що мають важливе значення для забезпечення демократичних свобод та прав людини. Важливо, що підписання міжнародних договорів та їх імплементація у національне законодавство свідчить про прагнення країни до інтеграції в європейське та світове співтовариство.

Зокрема, Україна є учасником численних міжнародних угод, що регулюють основні права людини та свободи. Нижче подано детальну таблицю, що відображає основні міжнародні договори, до яких приєдналася Україна (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні міжнародні договори, до яких приєдналася Україна

Міжнародна угода	Дата підписання	Мета угоди	Основні положення для України
Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МСГПП)	1966 р.	Забезпечення прав людини, захист громадянських і політичних свобод	Встановлення обов'язку держави щодо дотримання прав на життя, свободу, гідність, свободу слова, право на участь у виборах та інші політичні права.
Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ)	1950 р.	Захист прав людини в Європі, створення Європейського	Україна зобов'язана дотримуватися стандартів прав людини, захищених у Конвенції, та визнати

		суду з прав людини	юрисдикцію Європейського суду з прав людини.
Конвенція ООН проти катувань і інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки або покарання	1984 р.	Запобігання катуванням та жорстокому поведінку	Україна зобов'язана вжити заходів для заборони катувань, створити ефективні механізми контролю за дотриманням цієї заборони.
Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації	1965 р.	Ліквідація расової дискримінації та забезпечення рівності перед законом для всіх громадян	Україна зобов'язана забезпечити рівні права для всіх громадян, незалежно від раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження.
Конвенція ООН про права дитини	1989 р.	Захист прав дитини, забезпечення рівних можливостей для розвитку дітей	Україна зобов'язана забезпечити права дітей на життя, освіту, охорону здоров'я та розвиток.
Конвенція про захист прав людини та гідності людини щодо застосування біології та медицини	1997 р.	Захист прав людини у біомедичних дослідженнях та застосуванні медичних технологій	Україна повинна забезпечити дотримання етичних норм у медицині та біології, зокрема стосовно клінічних випробувань, трансплантацій та генетичних досліджень.
Конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей	1990 р.	Захист прав трудових мігрантів, забезпечення рівних прав для іноземних працівників	Україна повинна створити умови для захисту прав трудових мігрантів, зокрема на рівні трудових прав і соціального забезпечення.
Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок	1979 р.	Ліквідація дискримінації за ознакою статі	Україна зобов'язана вживати заходів для забезпечення рівних прав жінок у всіх сферах життя, включаючи політику, економіку, освіту, охорону здоров'я тощо.
Міжнародна конвенція про права осіб з інвалідністю	2006 р.	Забезпечення прав осіб з інвалідністю, гарантування рівного доступу до послуг та можливостей	Україна зобов'язана забезпечити рівні умови для осіб з інвалідністю, включаючи доступ до освіти, праці та медичних послуг.

Генеральна декларація прав людини	1948 р.	Проголошення основних прав і свобод людини	Україна, як член ООН, зобов'язана дотримуватися основних принципів, проголошених в Генеральній декларації, таких як право на життя, свободу, безпеку особи, право на працю та освіту.
-----------------------------------	---------	--	---

Джерело: сформовано автором за [28-30]

Підписання та ратифікація таких важливих угод, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Європейська конвенція з прав людини, Конвенція ООН про права дитини та інші, свідчать про намір України не лише виконувати міжнародні зобов'язання, а й створювати ефективні механізми для забезпечення прав людини в межах своєї держави. Ці угоди покладають на країну конкретні обов'язки, зокрема в частині захисту прав і свобод своїх громадян.

Незважаючи на це, процес імплементації міжнародних стандартів в національне законодавство стикається з низкою труднощів. Однією з основних проблем є невідповідність між національними реаліями та вимогами міжнародних договорів, що іноді призводить до правових прогалин або недостатньої ефективності деяких норм. Наприклад, хоча Україна підписала і ратифікувала більшість основних міжнародних угод, її правозастосовна практика іноді відстає від європейських стандартів.

Важливим є також те, що участь в міжнародних угодах потребує постійного вдосконалення національного законодавства для більш ефективного виконання цих угод. Україна має розвивати механізми захисту прав людини не лише через законодавчі акти, але й через реальні інституційні зміни. Це включає підвищення кваліфікації правників, зміцнення незалежності судової системи та розвиток дієвих правозахисних інститутів.

Підписання міжнародних договорів, хоча і важливе для інтеграції в міжнародне співтовариство, не гарантує автоматичного дотримання прав людини. Для цього необхідні чітка політична воля, ефективні механізми контролю та активне громадянське суспільство, яке буде здатне відстоювати

свої права в суді. Таким чином, процес виконання міжнародних угод в Україні потребує постійної уваги як на рівні держави, так і на рівні громадян, органів влади та правозахисних організацій.

Практичні аспекти реалізації демократичних прав у контексті України потребують всебічного аналізу та врахування не лише законодавчих норм, але й реальних механізмів їх втілення на практиці. В Україні правова система, у тому числі правові інструменти, що забезпечують демократичні права, забезпечують певний рівень захисту громадян. Однак для їх ефективного здійснення важливо враховувати як нормативні акти, так і реальний стан, пов'язаний з їх реалізацією, особливо в умовах кризових ситуацій, як це сталося під час пандемії COVID-19, а також під час воєнних дій та блокад.

Таблиця нижче надає конкретні приклади та дані про практичну реалізацію демократичних прав в Україні (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Реалізація демократичних прав в Україні

Право/свобода	Опис	Практичні аспекти реалізації	Проблеми та виклики
Право на свободу пересування	Законодавчо гарантується право на вільне переміщення по території країни, включаючи право на вільний вибір місця проживання.	В Україні забезпечується це право через доступ до транспорту, інфраструктури для переміщення, а також через закони, які дозволяють вільне пересування громадян. Проте, на практиці, були випадки обмеження цього права через введення карантинних заходів у період пандемії COVID-19, а також блокування контрольно-пропускних пунктів на лінії розмежування.	Проблеми виникають під час проведення антитерористичних операцій, особливо на тимчасово окупованих територіях, де доступ до переміщення обмежений чи неможливий. Порушення права на свободу пересування часто спостерігається в період військових дій та за умов карантину, коли держава вводить обмеження для запобігання поширенню інфекцій або з міркувань безпеки.
Право на свободу слова	Гарантоване Конституцією України право на свободу	Це право реалізується через відкритість медіапростору, розвиток соціальних мереж та інтернет-ресурсів, що	В умовах війни, а також політичної нестабільності, спостерігається значний рівень політичного тиску на медіа, зокрема через

	думки, вираження своїх поглядів і переконань, а також свободу слова у ЗМІ.	дозволяє громадянам вільно висловлювати свої погляди. Однак на практиці реалізація цього права часто стикається з політичною цензурою та обмеженнями, особливо у періоди політичної нестабільності або війни. В умовах останньої можна спостерігати періодичні обмеження доступу до незалежних медіа та контроль за інтернет-простором.	законодавчі акти, які можуть бути спрямовані на обмеження діяльності опозиційних каналів чи інформаційних ресурсів. Порушення цього права також може виникати через тиск з боку держави на журналістів, блокування сайтів або застосування цензури в мас-медіа.
Право на об'єднання в політичні партії	Конституцією України гарантоване право громадян створювати політичні партії та об'єднання для участі в політичному житті держави.	В Україні активно розвивається політичний сектор, зокрема політичні партії мають можливість створювати об'єднання, брати участь у виборах, проводити політичні кампанії. Однак реалізація цього права пов'язана з активною участю в референдумах, а також можливістю створювати і брати участь у виборах на різних рівнях: місцевому, парламентському тощо.	Серед основних викликів для реалізації цього права – політичний тиск, нестабільність політичної ситуації в країні, а також не завжди прозорі процедури створення партій чи реєстрації політичних організацій. Іноді зустрічаються випадки, коли опозиційні партії чи ініціативи стикаються з репресивними діями з боку влади або відсутністю належної підтримки на місцевому рівні. Брак політичної конкуренції також може бути наслідком відсутності рівних умов для партій.
Право на правоохоронну допомогу	Конституція та закони України гарантують доступ до правосуддя та правозахисту, включаючи можливість звернення за юридичною допомогою.	Реалізація цього права включає доступ громадян до адвокатів, правозахисних організацій, можливість звертатися до судів за правовою допомогою. На практиці громадяни мають право на безкоштовну юридичну допомогу, якщо їх доходи не дозволяють оплатити послуги адвоката. Водночас, у період війни й на тимчасово окупованих територіях доступ до	Основними проблемами у реалізації цього права є обмежений доступ до правосуддя на тимчасово окупованих територіях, відсутність ефективних механізмів правозахисту в умовах бойових дій, а також складнощі з реалізацією права на адвоката в умовах обмежених ресурсів для правозахисту. Водночас існують значні проблеми із затримками судових

		правосуддя суттєво ускладнений.	процесів, недостатньою кількістю адвокатів на місцях і високою вартістю юридичних послуг для малозабезпечених громадян.
--	--	---------------------------------	---

Джерело: сформовано автором за [31-34]

Практична реалізація демократичних прав в Україні є багатогранною проблемою, що потребує не лише законодавчих змін, але й ефективного впровадження механізмів захисту прав людини на рівні державних інституцій та громадянського суспільства. Хоча Конституція України та численні міжнародні договори, до яких приєдналася країна, гарантують основні права й свободи, реальна ситуація на практиці свідчить про численні виклики. Зокрема, проблема забезпечення прав на свободу пересування та вираження поглядів є особливо актуальною в умовах війни та політичної нестабільності.

Перш за все, варто відзначити, що навіть з високим рівнем правової обізнаності серед громадян, реальні механізми захисту цих прав часто виявляються неефективними через обмежену можливість для їхньої реалізації під час надзвичайних обставин. Це стосується таких аспектів, як обмеження свободи пересування, особливо на тимчасово окупованих територіях або в умовах пандемії. За таких умов обов'язковими є не лише зміни у законодавстві, але й надання реальних можливостей для громадян ефективно захищати свої права.

Крім того, не менш важливим є забезпечення свободи слова та доступу до правосуддя. Як показують результати досліджень, ці права часто порушуються, коли громадяни намагаються висловлювати свої погляди або звертатися до судових органів. Тиск на журналістів, активістів, а також обмеження доступу до правосуддя, особливо на тимчасово непідконтрольних територіях, є серйозними проблемами, що потребують негайного вирішення. Важливим є створення незалежних механізмів моніторингу та захисту прав

людини, а також більш активне залучення громадських організацій до вирішення таких проблем.

Не менш важливою проблемою залишається забезпечення права на участь у політичному процесі, зокрема в умовах постійних політичних криз та змін у виборчому процесі. Порушення прав виборців, маніпуляції на виборах, а також відсутність чітких механізмів для відновлення порушених прав є серйозними загрозами для демократичних процесів в Україні. Відсутність реального впливу громадян на політичне життя країни підбиває довіру до інститутів влади та знижує ефективність демократичних механізмів.

Порушення прав на працю, соціальний захист та рівні можливості також залишаються актуальними. Незважаючи на те, що законодавчо гарантується право на працю та соціальний захист, реальність показує, що багато громадян стикаються з проблемами у реалізації цих прав через низьку заробітну плату, відсутність стабільної зайнятості та низький рівень соціальних гарантій. Зокрема, питання соціальної нерівності, в тому числі в контексті доступу до охорони здоров'я та освіти, вимагають негайного перегляду та вдосконалення соціальної політики.

Однак, слід відзначити й позитивні зрушення у забезпеченні демократичних прав, зокрема завдяки діяльності правозахисних організацій та адвокатів, які активно взаємодіють з державними органами, а також міжнародними структурами, що сприяють впровадженню стандартів прав людини. Інші важливі досягнення включають розвиток правових механізмів у сферах захисту персональних даних та інтеграції України в європейські та міжнародні правові стандарти, що сприяє кращому виконанню міжнародних зобов'язань.

Загалом, для подальшого розвитку демократичних процесів в Україні необхідно зосередитися на удосконаленні національного законодавства в контексті прав людини, а також створенні ефективних механізмів контролю та виконання рішень у сфері правосуддя. Особливо важливим є забезпечення рівних прав і можливостей для всіх громадян, незалежно від їхнього

соціального статусу чи політичних переконань. Впровадження цих змін має стати пріоритетом для української держави, аби забезпечити не лише формальні, а й реальні права та свободи для кожного громадянина.

2.2. Вплив політичної системи та інститутів на реалізацію демократичних прав

Політичні інститути в Україні, зокрема парламент, уряд, судова влада та правоохоронні органи, мають значний вплив на забезпечення прав людини та демократичних свобод. Від їхньої ефективності та незалежності залежить не лише правова стабільність у країні, а й реальність дотримання основних прав і свобод громадян. Однак через політичну нестабільність, корупцію та зовнішні виклики, функціонування цих інститутів часто стикається з серйозними проблемами, що обмежують можливості повної реалізації прав людини.

Діяльність парламенту, уряду, судової влади та правоохоронних органів визначає, наскільки ефективно реалізуються демократичні свободи та права в Україні. І хоча існують певні досягнення в цій сфері, зокрема в розробці законодавчих ініціатив, запровадженні реформ та підтримці міжнародних стандартів, низка проблем, таких як політичний тиск, корупція, а також кризові ситуації, значно ускладнюють цей процес (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Роль політичних інститутів у забезпеченні прав людини в Україні

Інститут	Опис	Практичні аспекти реалізації	Проблеми та виклики
Парламент	Законодавчий орган України, який відповідає за формування правової бази для	Прийняття законів, що стосуються прав людини, таких як закони щодо гендерної рівності, прав меншин, а також	Політична нестабільність, недостатня ефективність у прийнятті законів, вплив зовнішніх і внутрішніх сил на

	захисту прав людини.	боротьби з корупцією та захисту внутрішньо переміщених осіб.	законодавчий процес. Часто відсутність політичної волі для ухвалення реформ.
Уряд	Виконавча влада, яка відповідає за реалізацію законів і управління країною.	Ініціативи щодо підтримки біженців, внутрішньо переміщених осіб, прав жінок. Реалізація заходів для забезпечення прав людини під час війни, підтримка соціальних програм.	Обмеження прав через заходи, пов'язані з національною безпекою, введення воєнного стану. Використання повноважень урядом для обмеження демократичних прав.
Судова влада	Відповідає за застосування законів та їх інтерпретацію. Судді повинні бути незалежними для ефективного захисту прав людини.	Судова система, як гарант правосуддя, у вирішенні справ, що стосуються прав людини, зокрема політичної опозиції, гендерної рівності.	Проблеми з незалежністю суддів, корупція, політичний тиск на судову систему. Низький рівень довіри до суддів через упередженість і недостатній захист прав громадян.
Правоохоронні органи	Відповідають за підтримання правопорядку і захист прав громадян.	Здійснення правоохоронними органами заходів для забезпечення прав громадян, зокрема під час протестів, боротьба з насильницькими діями, тортурою, збереження прав у зоні конфлікту.	Використання насильницьких методів затримання, порушення прав людини. Проблеми з корупцією та неефективною роботою правоохоронців. Обмеження прав через політичні репресії.

Джерело: сформовано автором за [35, 36]

Діяльність політичних інститутів України має двоякий вплив на забезпечення прав людини. З одного боку, ці інститути забезпечують правову основу для захисту прав, ініціюють законодавчі ініціативи та намагаються реалізувати положення міжнародних стандартів. Зокрема, парламент і уряд впливають на створення законодавчих актів, спрямованих на покращення соціальної та правової ситуації. Однак, з іншого боку, існує значний вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, таких як політична нестабільність, корупція

та відсутність повної незалежності судової влади, що обмежують ефективність цих інститутів у реалізації прав людини.

Зокрема, парламент часто не встигає або не має політичної волі для прийняття необхідних реформ, а уряд використовує свої повноваження для запровадження заходів, які обмежують певні права громадян, зокрема в умовах війни. Судова влада, хоча й залишається гарантом правосуддя, має проблеми з незалежністю, що створює ризики для справедливого захисту прав людини. Правоохоронні органи, хоча і здійснюють заходи для підтримки правопорядку, часто зіштовхуються з корупцією та насильницькими методами роботи.

Ураховуючи ці фактори, необхідно продовжувати реформування всіх політичних інститутів України з метою підвищення їхньої ефективності, посилення незалежності суддів та правоохоронців, а також забезпечення реального захисту прав людини в країні.

Взаємодія політичних сил і громадянського суспільства є ключовим фактором розвитку демократичних свобод і прав людини в Україні. В умовах постійних соціальних, політичних та економічних змін важливою складовою стабільності демократичного процесу є ефективна співпраця між політичними партіями, громадськими організаціями та іншими соціальними акторами. Взаємодія цих груп визначає, яким чином у країні будуть захищені права людини, зокрема через ініціативи, спрямовані на посилення демократії, боротьбу за права меншостей, свободу слова та доступ до правосуддя.

Одним із важливих аспектів є роль протестних рухів і громадських ініціатив, які часто виступають як каталізатори змін, сприяючи підвищенню обізнаності щодо порушень прав людини та надаючи громадянам інструменти для захисту своїх прав. Проте такі ініціативи також зіштовхуються з політичним опором і часто мають труднощі з реалізацією своїх цілей у складних умовах політичної та соціальної нестабільності. У цьому контексті важливо проаналізувати, як політичні партії, громадські організації та

активісти взаємодіють у забезпеченні прав людини, а також розглянути їхні досягнення та труднощі (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Взаємодія політичних сил і громадянського суспільства в контексті прав людини в Україні

Фактор	Опис	Приклади взаємодії та впливу	Проблеми та виклики
Політичні партії	Політичні партії формують правову базу, включаючи ініціативи для захисту прав людини.	Участь у виборах, формування політичних платформ, внесення законодавчих ініціатив, таких як закон про права національних меншин, гендерну рівність.	Політичні інтереси можуть суперечити захисту прав людини, часті випадки недостатнього підтримки важливих законодавчих ініціатив.
Громадські організації	НГО активно займаються моніторингом прав людини та тиском на уряд для покращення законодавства.	"Українська Гельсінська спілка з прав людини", правозахисні організації, підтримка вимог щодо прав біженців і ВПО, гендерної рівності.	Недостатня підтримка з боку державних органів, тиск з боку політичних сил, іноді обмеження можливостей для повноцінної діяльності.
Активісти та протестні рухи	Активісти виступають за реалізацію демократичних прав, часто організують масові акції протесту.	Майдан 2013-2014 років, протестні рухи за права ЛГБТ, права національних меншин, боротьба за свободу слова та демократію.	Насильницькі методи протидії протестам, політичний тиск, обмеження свободи вираження в умовах політичної нестабільності.
Взаємодія між політичними силами та громадянським суспільством	Взаємодія політичних сил і громадянського суспільства для розвитку демократичних свобод та захисту прав людини.	Спільна робота політичних партій, НГО та активістів щодо прийняття важливих законів, таких як про реформи в правоохоронній системі або права ВПО.	Існує ризик маніпуляцій і зловживань з боку політичних інститутів, корупція, недостатня прозорість у роботі органів влади.

Джерело: сформовано автором за [35-37]

Взаємодія політичних сил і громадянського суспільства в Україні є ключовою для розвитку демократичних свобод та прав людини. Політичні партії через свої законодавчі ініціативи можуть впливати на формування

правової бази для забезпечення прав людини. Проте, політичні інтереси можуть обмежувати ефективність таких ініціатив, особливо в умовах політичної нестабільності.

Громадянські організації, у свою чергу, активно впливають на політичні рішення, здійснюючи моніторинг порушень прав людини та тиску на уряд через публічні кампанії. Протестні рухи, такі як Революція Гідності, є важливим елементом зміни політичного курсу і мобілізації суспільства навколо прав людини.

Незважаючи на позитивні зміни, є проблеми, які потребують уваги, зокрема корупція, політичний тиск, недостатня прозорість та обмеження прав і свобод в умовах зовнішніх загроз. Взаємодія між політичними інститутами та громадянським суспільством має бути спрямована на забезпечення більшої ефективності захисту прав людини через зниження цих бар'єрів.

2.3. Позитивні досягнення у забезпеченні демократичних свобод

В Україні в останні роки було проведено низку реформ, спрямованих на покращення стану прав і свобод громадян. Ці зміни охоплюють широкий спектр, від судової реформи до реформ поліції та боротьби з корупцією. Однак, незважаючи на позитивні кроки, процеси реформування часто стикаються з труднощами, такими як політична нестабільність, корупція, недостатня реалізація на місцевому рівні та зовнішні виклики, зокрема війна.

Важливою складовою цих реформ є також удосконалення системи правосуддя та правового захисту. Створення нових антикорупційних органів, проведення реформи судової системи, покращення правових норм для забезпечення прав меншин та гендерної рівності — це лише деякі з досягнень, хоча значну роль відіграють і проблеми, з якими стикаються ці інститути.

У наступній таблиці представлено основні реформи, що були реалізовані в Україні, їх зміст та результати. Цей огляд дозволяє проаналізувати, наскільки ефективними були ці зміни та які перешкоди залишаються на шляху до повної реалізації прав людини (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Основні реформи для покращення прав і свобод в Україні

Реформа	Опис	Результати та ключові зміни
Національна стратегія у сфері прав людини (НССПЛ) 2021	Комплексна стратегія, що визначає пріоритети для забезпечення прав людини в Україні. Включає питання рівності, боротьби з дискримінацією, захисту прав меншин.	Створення плану дій для забезпечення прав людини відповідно до європейських стандартів. Визначення критеріїв для оцінки прогресу в цій сфері. Зокрема, увага до прав ВПО, гендерної рівності, боротьби з дискримінацією.
Реформа судочинства 2014–2021	Перетворення судової системи для забезпечення її незалежності та підзвітності, зокрема через реорганізацію процесу добору суддів і створення нового органу.	Встановлення Вищої ради правосуддя, зміни в процесі добору суддів, створення нових стандартів для суддівської діяльності. Але проблеми з корупцією та політичним тиском на суддів залишаються актуальними.
Антикорупційні реформи 2015–2021	Створення спеціальних органів для боротьби з корупцією, зокрема НАБУ та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а також створення Вищого антикорупційного суду.	Прийняття законів для покращення прозорості та підзвітності влади. Високий рівень антикорупційних розслідувань і судових процесів. Проте корупція на місцевому рівні і серед політиків залишається значною проблемою.
Права меншин та гендерна рівність 2015–2021	Внесення змін до законодавства, спрямованих на боротьбу з дискримінацією та забезпечення рівних прав для меншин, жінок та ВПО.	Прийняття законів проти домашнього насильства, підтримка прав внутрішньо переміщених осіб. Зміни у виборчому процесі для забезпечення рівного доступу для жінок і меншин. Проте на місцях є проблеми з реалізацією цих прав.
Реформа поліції 2015–2021	Професійне реформування поліції для підвищення її ефективності та відповідальності перед громадянами.	Запровадження нових стандартів роботи поліції, навчання поліціантів з прав людини. Встановлення Департаменту по боротьбі з корупцією в поліції, але виявлено численні порушення прав громадян, особливо під час протестів.

Джерело: сформовано автором за [38-42]

Реформи, проведені в Україні в сфері прав і свобод, можна оцінювати як важливі кроки вперед, але вони не завжди досягли бажаних результатів через

системні проблеми та зовнішні виклики. Реформа судочинства, зокрема, має важливе значення для забезпечення незалежності суддів і підвищення правової підзвітності. Однак, незважаючи на численні зміни, корупція та політичний тиск на судову систему залишаються значними бар'єрами для реального забезпечення правосуддя.

Антикорупційні реформи в Україні є одним з основних напрямків для досягнення справедливості та ефективності у роботі державних інституцій. Створення НАБУ, Вищого антикорупційного суду та інших органів дозволило зробити певні кроки у боротьбі з корупцією, але необхідно ще багато зробити для того, щоб ця боротьба стала дієвою на всіх рівнях.

Зміни в сфері прав меншин і гендерної рівності, хоч і стали важливими, часто стикаються з труднощами в реалізації через локальні бар'єри, традиційні стереотипи та недостатнє виконання законів на рівні місцевих органів влади. Проблеми з правами внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та гендерним насильством не зникають, незважаючи на прийняті закони.

Реформа поліції є важливою для зміцнення демократичних процесів і забезпечення прав людини на місцях. Впровадження нових стандартів для роботи поліції, навчання правоохоронців з прав людини, створення Департаменту по боротьбі з корупцією в поліції — це значні кроки вперед. Проте насильницькі методи, зловживання владою та порушення прав людини залишаються серйозними викликами, особливо під час масових протестів.

Загалом, необхідно продовжувати удосконалення вже започаткованих реформ, спрямованих на зміцнення прав і свобод в Україні, а також забезпечити реальний моніторинг і контроль за їх виконанням. Важливою залишається роль міжнародних організацій у підтримці цих змін.

Розвиток громадянського суспільства в Україні та активізація правозахисної діяльності стали одними з основних елементів демократичних перетворень у країні, особливо після Революції Гідності. Зміни, що відбулися внаслідок активної участі громадян у політичних процесах, значно вплинули

на динаміку правозахисної діяльності, ставши важливим чинником у забезпеченні прав людини.

Громадянське суспільство України пройшло через важливі етапи розвитку після незалежності, але найбільш активне зростання та професіоналізація відбулися після 2014 року, коли суспільство стало більш усвідомленим у питаннях захисту прав людини та демократії. Особливо велика роль у цьому процесі належить волонтерським організаціям, правозахисним ініціативам та активним громадянам, які виступають як контроль за виконанням урядових зобов'язань щодо прав людини.

Одним з найбільш значущих проявів розвитку громадянського суспільства є зростання числа громадських організацій (ГО), що займаються захистом прав людини, реформами в сфері правосуддя, боротьбою з корупцією та наданням юридичних послуг. Ці організації відіграють важливу роль у забезпеченні прозорості діяльності державних установ та сприяють реформуванню правової системи.

Одним з яскравих прикладів є діяльність таких організацій, як *Центр протидії корупції*, *Міжнародний фонд "Відродження"*, *Український інститут прав людини*, а також численні локальні ініціативи. Вони активно займаються розслідуваннями та висвітленням порушень прав людини, створенням платформ для моніторингу дотримання демократичних норм.

Правозахисні організації в Україні почали більш активно працювати з середини 2000-х років, але особливий розмах їх діяльність отримала після 2014 року, з початком війни на сході країни та загостренням внутрішньополітичної ситуації. Активізація правозахисних ініціатив була зумовлена не тільки необхідністю захисту прав і свобод громадян, а й умовами політичної та військової нестабільності. Громадські організації в умовах конфлікту стали на передову боротьби за забезпечення прав людини в кризовий період, займаючись правозахистом, моніторингом порушень прав людини та допомогою переселенцям.

Невід'ємною частиною правозахисної діяльності стала боротьба з незаконними затриманнями, катуваннями та іншими порушеннями прав людини з боку як урядових, так і сепаратистських сил. Окрім того, правозахисні організації активно працюють над забезпеченням прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що є особливо важливим в умовах війни на сході.

Одним із результатів роботи правозахисників є значне покращення доступу до правосуддя для окремих категорій громадян. Це також включає досягнення в боротьбі з дискримінацією за ознакою гендеру, раси, сексуальної орієнтації та інші форми дискримінації.

В умовах політичної нестабільності активісти та протестні рухи відіграють важливу роль у захисті прав людини в Україні. Протестні рухи, такі як *Євромайдан* 2013-2014 років, стали важливим етапом у розвитку громадянського суспільства, що призвело до кардинальних змін в країні. Під час цих протестів українці вийшли на вулиці з вимогою до уряду поважати права громадян, проводити демократичні реформи та зупинити корупцію. Цей рух став одним з основних чинників, що призвели до політичних змін в Україні.

Зокрема, *Революція Гідності* продемонструвала зростаючу роль громадянського суспільства, активізацію протестних рухів, боротьбу за свободи і права людини, що ставить під сумнів консервативні методи державного управління. Після цих подій активізувалися численні громадські організації, які почали боротьбу з корупцією, захист прав меншин, а також з розвитку судової реформи.

Важливою складовою цього процесу є також активність українських правозахисників, які займаються моніторингом порушень прав людини, зокрема в умовах війни на сході України, а також працюють із вразливими групами населення, включаючи жінок, дітей, інвалідів та ветеранів війни.

Розвиток громадянського суспільства та активізація правозахисної діяльності в Україні є результатом складних соціально-політичних процесів,

які відбулися після здобуття незалежності та особливо після 2014 року. Незважаючи на певні труднощі, такі як політична нестабільність, корупція та війна на сході, громадянське суспільство продовжує розвиватися. Протестні рухи, правозахисні організації та активісти відіграють ключову роль у забезпеченні демократичних прав і свобод громадян, боротьбі з порушеннями прав людини, а також у моніторингу урядової діяльності.

Проте, існують серйозні виклики, зокрема збереженням незалежності правозахисних організацій та збереженням прозорості діяльності державних інститутів. Підвищення рівня правозахисту потребує посиленої роботи над забезпеченням стабільної правової бази, зменшенням рівня корупції та захистом прав меншин.

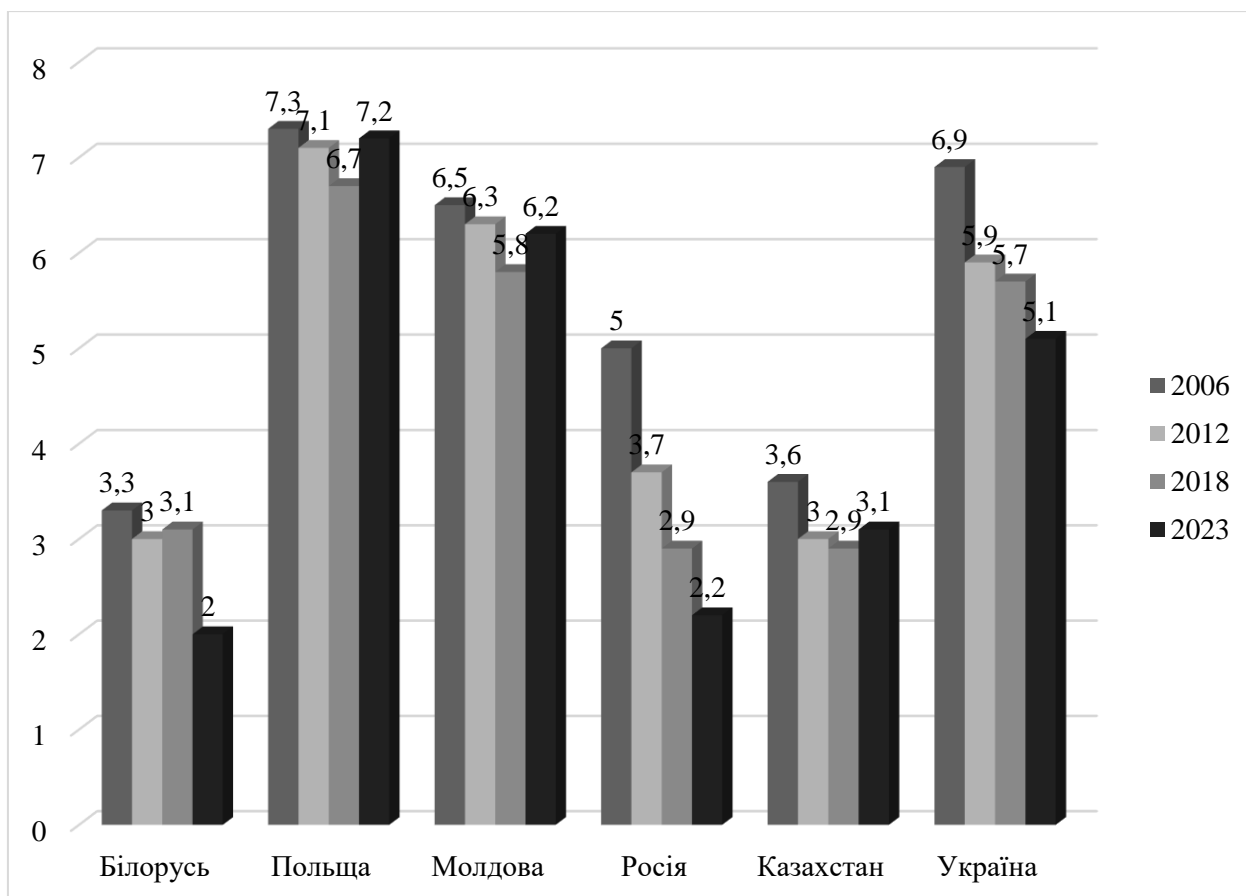
2.4. Порівняльний аналіз демократичних свобод в Україні та інших пострадянських країнах

Індекс демократії є важливим інструментом для оцінки рівня демократії в різних країнах. Цей індекс враховує різні аспекти політичного процесу, включаючи вибори, функціонування урядів, політичні права, громадянські свободи, участь громадян у політичних процесах, а також рівень корупції та свободи преси. Оцінка рівня демократії в країні на основі цього індексу дозволяє здійснити порівняння між різними державами і зрозуміти, які фактори визначають демократичні тенденції.

Вивчення індексу демократії для кількох пострадянських країн, зокрема України, Росії, Білорусі, Польщі, Молдови та Казахстану, дає можливість глибше зрозуміти політичні процеси, які відбуваються в цих країнах. Це дозволяє побачити, як впливають внутрішні та зовнішні фактори на рівень

демократії в цих державах, а також оцінити прогрес чи регрес у розвитку демократичних свобод.

Нижче представлено порівняння індексів демократії в зазначених країнах за останні кілька років. Ці дані є корисними для розуміння змін, які відбуваються в кожній з країн, а також для порівняння їх між собою в контексті демократичного розвитку (мал. 2.4).

Малюнок 2.4 – Індекс демократії в різних країнах за 2006–2023 рр.

Джерело: сформовано автором за [43]

Білорусь демонструє значний спад в індексі демократії з 2006 року, коли його показник був 3,3, до 2023 року, коли він досяг рівня 2. Це свідчить про постійне згортання демократичних процесів, посилення авторитарного режиму, обмеження політичних прав і свобод, а також жорстокі репресії проти опозиції, зокрема після президентських виборів 2020 року, коли країна пережила масові протести. Авторитаризм в Білорусі не дає можливості для вільних виборів та розвитку політичної конкуренції.

Польща, хоча й відзначалася невеликим падінням індексу демократії з 7,3 в 2006 році до 6,7 в 2018 році, в останні роки зазнала певного відновлення до 7,2 в 2023 році. Це свідчить про стабільність демократичних процесів, хоча є побоювання щодо ослаблення правосуддя та незалежності судів через реформи, ініційовані урядом. Однак Польща залишається однією з найбільш демократичних країн у Східній Європі, з активним громадянським суспільством і функціонуючими демократичними інститутами.

Молдова демонструє незначні коливання в індексі демократії, з 6,5 в 2006 році до 6,2 в 2023 році. Це вказує на певний прогрес у розвитку демократичних процесів, але країна все ще стикається з серйозними викликами, такими як політична нестабільність, високий рівень корупції та вплив Росії. Проте, на відміну від Білорусі та Росії, Молдова продовжує рухатись у напрямку до демократії, хоча й повільно.

Росія відзначається істотним падінням індексу демократії з 5 в 2006 році до 2,2 в 2023 році. Це свідчить про різке зниження демократичних свобод, посилення авторитаризму, цензурування медіа, обмеження політичної діяльності опозиції, репресії проти громадянського суспільства і політичних активістів. Режим Володимира Путіна ставить під сумнів будь-які демократичні досягнення і активно придушує громадянські права.

Казахстан показує незначне поліпшення індексу демократії в порівнянні з іншими пострадянськими країнами, з 3,6 в 2006 році до 3,1 в 2023 році. Однак країна залишається авторитарною, з обмеженими можливостями для політичних опонентів і громадянських прав. Після серії протестів і політичних змін у 2022 році уряд Казахстану намагався продемонструвати свою готовність до реформ, але ці зміни не призвели до серйозного поліпшення ситуації з демократією.

Україна показала стабільний спад з 6,9 в 2006 році до 5,1 в 2023 році. Незважаючи на значні досягнення в демократичних реформах після Революції Гідності 2014 року, країна стикається з багатьма проблемами, зокрема з високим рівнем корупції, політичним впливом олігархів, а також з

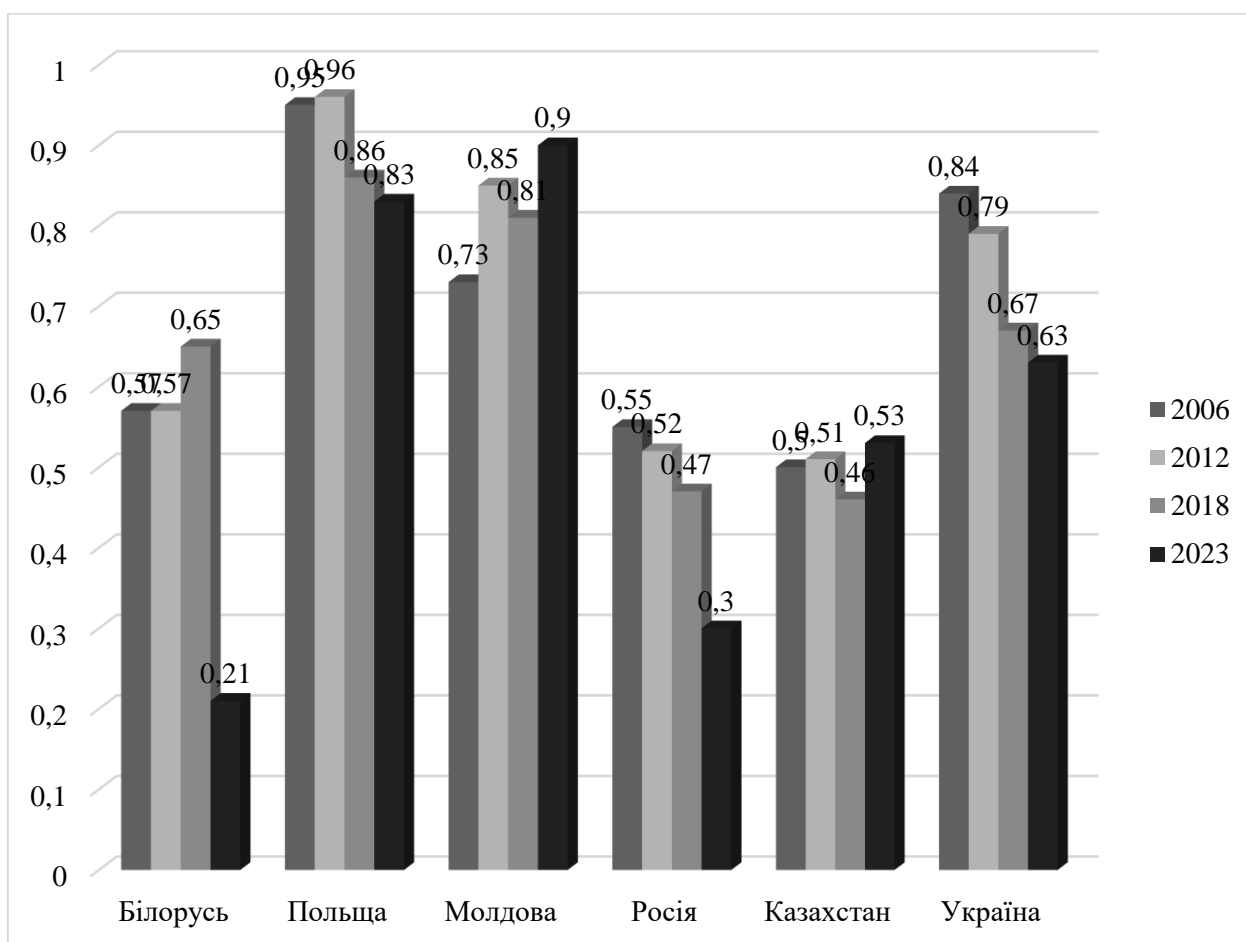
обмеженням свободи слова в умовах військового конфлікту. Однак загалом Україна має потенціал для подальшого розвитку демократичних інститутів, хоча реформи вимагають більшого часу і політичної волі для досягнення стійких змін.

Дані з індексу демократії для цих країн відображають різні рівні розвитку демократичних процесів у пострадянському просторі. Білорусь і Росія показують значний регрес, що підтверджує авторитарні тенденції в їх політичних системах. Польща, яка досягла високих результатів у 2006 році, зберігає відносну стабільність, незважаючи на певні внутрішні виклики. Молдова продовжує робити поступ, хоча й сповільнено. Казахстан та Україна перебувають в процесі змін, але вони стикаються з серйозними внутрішніми проблемами, які впливають на рівень демократії в цих країнах.

Аналіз індексу прав людини є важливим інструментом для оцінки рівня захисту основних прав громадян у різних країнах. Цей індекс відображає різноманітні аспекти, пов'язані з дотриманням прав людини, такі як свобода вираження думок, право на справедливий суд, свобода зібрань, права меншин та інші важливі елементи демократії. Оцінка цих показників дає змогу порівняти ситуацію в різних країнах, а також зрозуміти, які політичні, соціальні та економічні фактори впливають на зміни у правозахисній ситуації.

Цей аналіз є особливо актуальним для пострадянських країн, де перехід від авторитарних режимів до демократії має свої специфічні виклики. Порівняння індексів прав людини в таких країнах дозволяє виявити як позитивні, так і негативні тенденції у розвитку правозахисної ситуації, зокрема в контексті змін у політичних режимах, внутрішніх конфліктах та соціально-економічних умовах.

Таким чином, розгляд індексу прав людини для країн пострадянського простору є необхідним для кращого розуміння динаміки змін у сфері прав і свобод. Це дозволяє оцінити ефективність реформ, що проводяться в цих країнах, а також виявити проблемні аспекти, які потребують подальшої уваги з боку міжнародної спільноти та національних урядів (мал. 2.5).

Малюнок 2.5 – Індекс прав людини в різних країнах за 2006–2023 рр.

Джерело: сформовано автором за [44]

Аналізуючи цей індекс, можна спостерігати різні тенденції у країнах пострадянського простору. У Білорусі значне зниження індексу після 2018 року, з 0,65 до 0,21 у 2023 році, є результатом зростаючої політичної репресії, арештів опозиційних лідерів та насильства під час протестів. Ці дії прямо вплинули на обмеження прав людини, таких як право на свободу вираження думок і мирні зібрання, що відобразилося в значному погіршенні ситуації.

Польща показує стабільне, хоча й незначне зниження індексу з 0,96 у 2012 році до 0,83 у 2023 році. Це зниження, ймовірно, пов'язане з внутрішніми політичними конфліктами, спричиненими реформами в судовій системі та обмеженням прав суддів, а також з обмеженнями для медіа та активістів у

контексті правих урядів. Проте, загалом, Польща зберігає стабільно високий рівень прав людини порівняно з іншими країнами пострадянського простору.

Молдова демонструє позитивну динаміку, зростаючи з 0,73 у 2006 році до 0,90 у 2023 році. Це свідчить про прогрес у розвитку демократичних інститутів, зокрема через реформи в правовій системі та боротьбу з корупцією, хоча країна ще стикається з викликами у забезпеченні прав меншин та боротьбі з внутрішніми політичними кризами.

У Росії спостерігається значне погіршення ситуації з правами людини з 2006 року. Індекс знизився з 0,55 до 0,30 у 2023 році, що зумовлено зростанням репресій після анексії Криму та війни в Україні. Підвищений контроль над засобами масової інформації, арешти опозиціонерів, а також обмеження на мирні зібрання й свободу вираження думок призвели до значного погіршення рівня прав людини.

Казахстан в цілому залишався стабільним, але в останні роки також спостерігається незначне покращення індексу (0,46 у 2018 році і 0,53 у 2023 році). Це може бути пов'язано з певними політичними реформами, які не призвели до значного поліпшення правозахисної ситуації, однак показують, що країна робить кроки до кращого захисту прав громадян.

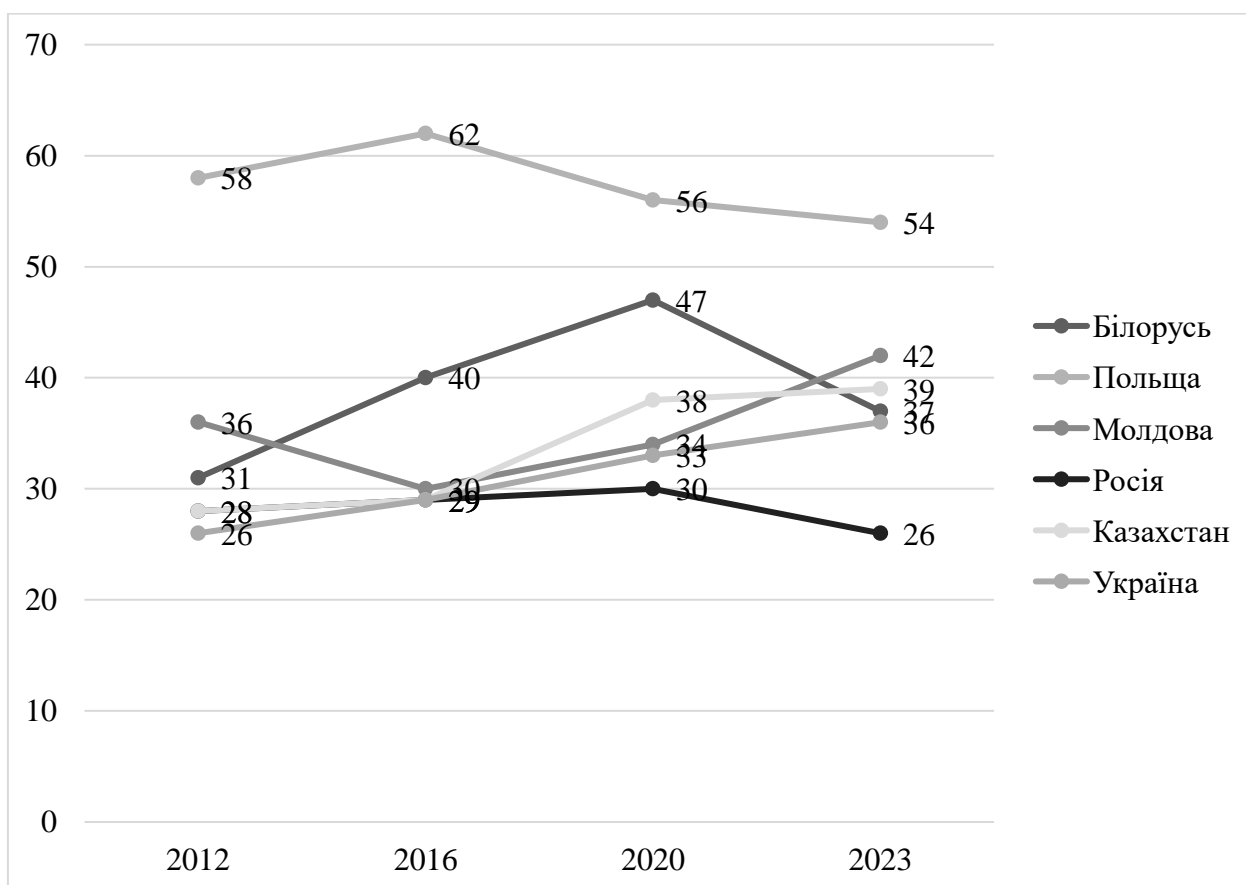
В Україні індекс прав людини також переживає тенденції до погіршення. З 0,84 у 2006 році він знизився до 0,63 у 2023 році. Цей спад можна пояснити внутрішніми політичними та соціальними викликами, корупцією та певними обмеженнями в правозахисній діяльності. Попри всі зусилля, Україна стикається з труднощами у забезпеченні прав людини, зокрема для внутрішньо переміщених осіб та в контексті війни на сході країни.

Таким чином, індекс прав людини демонструє загальні тенденції, пов'язані з політичними та соціальними процесами в кожній країні, що дозволяє робити висновки щодо рівня демократичних свобод і рівня захисту прав людини в пострадянському просторі.

Індекс сприйняття корупції (CPI) є важливим показником для оцінки рівня корупції в країні. Однак важливо розуміти різницю між рейтингом

країни та її балом. Бали визначають рівень корупції за шкалою від 0 до 100, де 0 означає високу корупцію, а 100 — дуже низький рівень корупції. Рейтинг же показує позицію країни відносно інших у загальному списку. Варто зазначити, що зміни в рейтингу можуть бути зумовлені не тільки змінами в рівні корупції, а й кількістю країн, які потрапляють до списку. Тому для розуміння реального стану важливіше звертати увагу саме на бал, а не на рейтинг країни.

У цьому контексті можна провести аналіз ситуації в країнах пострадянського простору на основі даних СРІ за останні роки. Це дозволить оцінити динаміку змін та виявити, як змінювалися показники корупції в різних країнах. У рисунку наведені дані за 2012, 2016, 2020 та 2023 роки, що дозволяє оцінити довгострокові зміни та зробити висновки щодо тенденцій у боротьбі з корупцією (мал. 2.6).

Малюнок 2.6 – Індекс сприйняття корупції в різних країнах за 2012–2023 рр.

Джерело: сформовано автором за [45]

Аналізуючи Індекс сприйняття корупції (CPI) для зазначених країн, можна помітити різні тенденції, що відображають як внутрішні політичні, так і соціально-економічні зміни в кожній з цих країн.

У випадку Білорусі, незважаючи на деякі коливання, загальний рівень корупції залишався високим протягом усього періоду. В 2016 році було зафіксовано незначне покращення до 40 балів, що могло бути пов'язане з деякими зовнішніми факторами, зокрема, політичними реформами, спрямованими на стабілізацію ситуації в країні. Проте в 2023 році відбулося зниження балу до 37, що свідчить про загострення ситуації та зростання авторитаризму, який обмежує прозорість у державних інституціях і веде до погіршення боротьби з корупцією.

Польща, навпаки, показала стабільність у своїх результатах. Починаючи з 58 балів у 2012 році, країна підвищила свій бал до 62 у 2016 році, що може бути пов'язано з намаганням забезпечити більшу прозорість в управлінні та інтеграцією в європейську політику. Проте після 2016 року спостерігається зниження балу до 56 в 2020 році, що пов'язано з внутрішніми політичними змінами, включаючи суперечливі реформи в судовій системі та зростаючу критику уряду за порушення прав людини. У 2023 році рівень корупції знизився до 54, що свідчить про збереження демократичних стандартів, але певний негативний вплив внутрішньої політики відчувається.

Молдова має помітну динаміку покращення в період між 2012 та 2023 роками. З 36 балів у 2012 році вона знизила показник до 30 у 2016 році, що вказує на певні труднощі в боротьбі з корупцією в цей період, зокрема через економічні проблеми та внутрішні політичні конфлікти. Однак з 2020 року спостерігається стабільне покращення до 34 балів, а в 2023 році відбулося подальше зростання до 42 балів. Це може свідчити про значне посилення боротьби з корупцією, підтримку з боку міжнародних організацій та прагнення країни до європейської інтеграції, що сприяло реформам і змінам у державному управлінні.

У Росії спостерігається стійке погіршення результатів з 2012 року. З 28 балів у 2012 році, рівень корупції знизився до 29 в 2016 році, що може свідчити про певне збільшення корупційних практик під час періоду економічної кризи. З 2020 року ситуація лише погіршилася, що пов'язано з посиленням авторитарних практик і відсутністю реальних реформ у боротьбі з корупцією, а також зростанням державного контролю над економікою. У 2023 році індекс досяг показника 26, що вказує на глибоке погіршення ситуації та зростання корупції в усіх сферах суспільного життя.

Казахстан, як і Росія, демонструє стійке збереження високого рівня корупції, хоча й з незначними коливаннями. З 28 балів у 2012 році країна залишилася на рівні 29 у 2016 році, але вже у 2020 році був зафіксований значний підйом до 38 балів, що могло бути результатом певних реформ у сфері антикорупції, спрямованих на боротьбу з корупційними практиками в державному секторі. Проте до 2023 року індекс знову знизився до 39 балів, що вказує на залишкові проблеми в системі управління та на труднощі у проведенні реальних реформ.

Україна продемонструвала покращення за цей період. З 26 балів у 2012 році вона піднялася до 29 у 2016 році, що відображає певний прогрес у боротьбі з корупцією, зокрема завдяки змінам в антикорупційних органах і тиску з боку міжнародних партнерів. Проте цей позитивний тренд не був стійким, і в 2020 році рівень корупції трохи збільшився до 33 балів, що може бути пояснено економічною кризою та політичними негараздами. У 2023 році країна досягла 36 балів, що свідчить про позитивний поступ у боротьбі з корупцією, проте є ще багато проблем, які потребують вирішення для забезпечення стабільних і ефективних антикорупційних реформ.

Таким чином, хоча деякі країни, такі як Молдова та Польща, демонструють поступовий прогрес у боротьбі з корупцією, інші, зокрема Росія та Білорусь, переживають погіршення ситуації через відсутність реформ і зростання авторитаризму.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі було проведено комплексний аналіз чинного стану демократичних свобод в Україні, впливу політичної системи та інститутів на реалізацію демократичних прав, а також досягнень у забезпеченні цих свобод. Окремо було здійснено порівняльний аналіз рівня демократичних свобод в Україні та інших пострадянських країнах, що дозволило більш детально оцінити місце України серед інших держав, що мають подібну історичну та політичну спадщину.

Аналіз стану демократичних свобод в Україні показав, що в країні спостерігається поступове покращення в сфері політичних прав і свобод, хоча є ще чимало проблем, які потребують вирішення. Зокрема, українська політична система і інститути поступово адаптуються до європейських стандартів, однак ефективність цих реформ залишається під питанням через політичну нестабільність та вплив корупції.

Вплив політичної системи та інститутів на реалізацію демократичних прав в Україні був детально проаналізований через призму роботи державних органів, зокрема Верховної Ради, Конституційного Суду та інших важливих інституцій. Показано, що ці інститути активно сприяють розвитку демократичних процесів, проте відсутність політичної стабільності та домінування певних політичних сил у парламенті можуть негативно впливати на реалізацію демократичних принципів.

Визначено низку позитивних досягнень у забезпеченні демократичних свобод, серед яких відзначено розширення прав і свобод громадян, реформу судової системи та створення нових механізмів для забезпечення прав людини. Однак, незважаючи на ці досягнення, в Україні зберігаються значні виклики, зокрема у сфері боротьби з корупцією та забезпечення незалежності судової влади.

Порівняльний аналіз демократичних свобод в Україні та інших пострадянських країнах дозволив виявити певні тенденції у розвитку демократичних процесів в Україні. Індекс демократії в Україні у 2023 році становить 5,1, що свідчить про помірний рівень демократичних свобод. Для порівняння, у Польщі цей показник складає 7,2, що вказує на більш високий рівень розвитку демократичних інститутів, в той час як у Росії рівень демократії значно нижчий — 2,2. Індекс прав людини в Україні на 2023 рік становить 0,63, що є свідченням покращення ситуації порівняно з 2006 роком, коли цей показник був на рівні 0,84.

Щодо рівня корупції, то за даними Corruption Perceptions Index, у 2023 році Україна отримала 36 балів, що свідчить про певні досягнення в боротьбі з корупцією, хоча країна все ще стикається з серйозними проблемами в цій сфері. У порівнянні з іншими країнами, такі як Польща (54 бали) та Молдова (42 бали), Україна показує поступове покращення, але рівень корупції все ще залишається високим у порівнянні з європейськими стандартами.

Таким чином, можна стверджувати, що Україна продовжує рухатися у напрямку досягнення європейських стандартів демократії, хоча цей процес є тривалим і складним. Важливо зазначити, що для досягнення стійких результатів необхідно продовжувати реформи, зокрема у судовій системі, політичному управлінні та боротьбі з корупцією.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНИХ СВОБОД В УКРАЇНІ

3.1. Прогноз політичних тенденцій щодо розвитку демократичних свобод

Модернізація політичної системи України в умовах її інтеграції до Європейського Союзу є важливою частиною трансформації держави. Євроінтеграція вимагає відповідних реформ у політичних інститутах, що сприятимуть розвитку демократичних принципів та стабільності в країні. Для досягнення цих цілей необхідно здійснити ряд змін у судовій системі, виборчому процесі та громадянській активності. Зокрема, важливою є інтеграція українських інститутів до європейських стандартів управління, що забезпечить підвищення ефективності та прозорості політичної системи (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні аспекти реформи судової системи, вдосконалення виборчої системи та зростання громадянської активності в умовах євроінтеграції України

Аспект	Ключові елементи реформи	Опис
Реформа судової системи	1. Зміцнення незалежності суддів.	- Введення нових критеріїв для відбору суддів, включаючи відкриті конкурсні процедури.
	2. Впровадження нових технологій для прозорості судових процесів.	- Створення Національної судової адміністрації для контролю за суддівською діяльністю.
	3. Боротьба з корупцією серед суддів.	- Використання електронних систем для моніторингу судових процесів.

		- Відкриття процесу суддівських оцінок та забезпечення незалежного нагляду за діяльністю суддів.
Вдосконалення виборчої системи	1. Поліпшення прозорості виборчого процесу.	- Створення більш чітких правил фінансування політичних партій, що дозволить контролювати джерела фінансування та зменшити корупцію.
	2. Зменшення впливу олігархічних структур.	- Встановлення прозорих процедур для відзвітування про витрати на виборчі кампанії.
	3. Забезпечення рівного доступу до виборів для всіх політичних сил.	- Впровадження пропорційної виборчої системи замість мажоритарної для зменшення концентрації влади в руках окремих осіб.
Зростання громадянської активності	1. Розвиток громадянських ініціатив.	- Розвиток незалежних громадських організацій, які займаються моніторингом політичних процесів та прав людини.
	2. Підвищення політичної участі громадян.	- Поширення інструментів прямої демократії (петиції, громадські слухання).
	3. Покращення зв'язку між громадянами та органами влади.	- Забезпечення активної участі громадян у політичних рішеннях через цифрові платформи та соцмережі.
		- Підвищення захисту прав активістів та журналістів, запобігання переслідуванню за політичну активність.

Джерело: сформовано автором за [46-48]

Модернізація політичної системи України в умовах євроінтеграції є багатограним процесом, який охоплює реформи в кількох важливих сферах: судовій системі, виборчому процесі та громадянській активності. Зокрема, реформа судової системи повинна стати одним з основних пріоритетів для забезпечення правосуддя відповідно до європейських стандартів. Це включає в себе посилення незалежності суддів, впровадження нових технологій для підвищення прозорості та боротьбу з корупцією. Проте реальні зміни будуть залежати від здатності органів влади втілити ці заходи на практиці та забезпечити належний контроль за діяльністю суддів.

Що стосується вдосконалення виборчої системи, то реформування є необхідним для подолання проблем із концентрацією політичної влади та збільшенням прозорості виборчого процесу. Потрібно створити ефективну систему контролю за фінансуванням політичних партій, що дозволить

зменшити вплив олігархічних структур. Пропорційна система виборів та нові механізми регулювання виборчих кампаній можуть сприяти демократизації процесу та збільшенню довіри громадян до політичної системи.

Зростання громадянської активності є важливим елементом стабільності та розвитку демократії. Громадяни повинні мати змогу впливати на політичні процеси, що може здійснюватися через прямі механізми демократії та активне використання інструментів для взаємодії з державними інститутами. Створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства і захист прав активістів дозволить підвищити ефективність політичних реформ та контролювати владу. Усі ці зміни повинні бути тісно пов'язані між собою, оскільки тільки через комплексний підхід можна досягти реального прогресу на шляху євроінтеграції.

Водночас важливо зазначити, що успіх цих реформ залежатиме не тільки від політичної волі влади, а й від активної участі громадянського суспільства та міжнародної підтримки. Для досягнення стабільності та розвитку демократії в Україні необхідно постійно вдосконалювати політичні механізми, зокрема через зміцнення інститутів контролю та підвищення рівня прозорості політичних процесів.

Вплив зовнішніх факторів на внутрішні політичні зміни в Україні є складним і багатогранним процесом, що охоплює широкий спектр економічних, політичних і соціальних аспектів. Зовнішні фактори, такі як геополітична ситуація, тиск з боку міжнародних організацій, а також економічна і політична взаємодія з іншими країнами, значною мірою визначають напрямок внутрішніх змін, особливо в контексті реформацій у сфері прав людини та боротьби з корупцією. Міжнародні організації, зокрема Європейський Союз та ООН, виступають важливими агентами змін, оскільки вони встановлюють певні стандарти, до яких Україна повинна прагнути в рамках свого євроінтеграційного курсу [49].

Враховуючи стратегічний курс України на інтеграцію в європейські та міжнародні структури, такі як ЄС, НАТО та інші організації, країна зобов'язана

проводити внутрішні реформи, що відповідають стандартам цих організацій. Це включає в себе значні зміни в політичній системі, правовій сфері та економічних інституціях для забезпечення відповідності міжнародним вимогам. Геополітичний тиск, особливо в умовах конфлікту з Росією, а також намагання уникнути залежності від однієї великої держави, ще більше підштовхує Україну до необхідності змін. Крім того, міжнародний тиск щодо боротьби з корупцією і захисту прав людини є ключовим стимулом для змін, оскільки Україна прагне досягти визнання і підтримки в міжнародному співтоваристві [49].

Тиск з боку міжнародних організацій є важливим чинником, що пришвидшує процеси реформ у країні. Це забезпечує не лише конкретну допомогу у вигляді фінансування та технічної підтримки, але й виступає гарантією того, що реформи будуть проводитись системно і з урахуванням вимог міжнародних стандартів. У свою чергу, внутрішні політичні зміни, зокрема у сфері прав людини та боротьби з корупцією, здатні значно покращити загальний імідж України на міжнародній арені, що має стратегічне значення для її подальшої інтеграції у світову спільноту (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Вплив зовнішніх факторів на внутрішні політичні зміни в Україні

Зовнішні фактори	Внутрішні політичні зміни	Реформи та стандарти, що впроваджуються	Вплив на демократичні свободи
Геополітична ситуація	Окупація Криму, війна на Донбасі	Створення національної безпеки, реформування ЗСУ	Посилення правового захисту громадян у воєнний період
Тиск міжнародних організацій	Євроінтеграційні зобов'язання України	Лібералізація економіки, реформи в судовій системі	Зростання прав людини, свободи слова та преси
Європейський Союз	Вимоги щодо реформ у сфері прав людини та боротьби з корупцією	Вдосконалення виборчої системи, антикорупційні закони	Високі стандарти в боротьбі з корупцією та судовому процесі
Міжнародні фінансові організації (МВФ, Світовий банк)	Економічні реформи, скорочення державних витрат	Податкова реформа, боротьба з тіньовою економікою	Покращення соціальних стандартів, доступ до правосуддя

Санкції та міжнародний тиск	Деглобалізація і зміцнення внутрішніх економічних зв'язків	Адаптація до міжнародних норм і стандартів	Підвищення рівня прозорості і демократії в управлінні
-----------------------------	--	--	---

Джерело: сформовано автором за [50-52]

Зовнішні фактори, зокрема геополітична ситуація і тиск міжнародних організацій, мають вирішальний вплив на внутрішні політичні зміни в Україні. Геополітична ситуація, включаючи війни і конфлікти з Росією, спонукає країну до підвищення обороноздатності та реформ у сфері безпеки, що також впливає на зміни в політичних структурах і забезпечення демократичних свобод. Тиск міжнародних організацій, таких як ЄС та ООН, на вимогу проведення реформ у боротьбі з корупцією і захисту прав людини є важливим чинником, що зумовлює швидкий розвиток демократичних процесів в Україні.

Інтеграція в Європейський Союз вимагає від України адаптації до європейських стандартів, що включає реформи в політичній і правовій системі, зокрема в судочинстві та боротьбі з корупцією. Ці реформи допомагають підвищити рівень демократичних свобод, забезпечуючи більшу прозорість та відповідальність політичних інститутів. Крім того, економічний тиск міжнародних фінансових організацій стимулює проведення ринкових реформ, що в свою чергу сприяє покращенню соціальних стандартів і забезпеченню економічної стабільності.

Водночас важливо зазначити, що хоча зовнішній тиск має значний вплив на зміни в Україні, внутрішня політична воля та підтримка реформ з боку українського суспільства є ключовими для успіху цієї модернізації. Тільки при належному внутрішньому консенсусі і постійній підтримці з боку громадян та політичних еліт можна досягти значних результатів у розвитку демократії та забезпеченні прав людини в Україні.

3.2. Рекомендації щодо покращення механізмів забезпечення демократичних прав

Удосконалення правозахисних механізмів і забезпечення доступу до правосуддя є одними з основних завдань для розвитку демократичного суспільства в Україні. Ці питання мають особливе значення в контексті євроінтеграційних прагнень країни, де забезпечення прав людини і доступу до справедливого правосуддя є ключовими умовами для інтеграції до міжнародної спільноти. Незалежність правозахисних організацій, вдосконалення судової системи та боротьба з корупцією в правосудді повинні стати пріоритетами внутрішньої політики України. Ці елементи взаємопов'язані і взаємодіють між собою, створюючи умови для покращення правозахисту в країні.

Забезпечення доступу до правосуддя є одним з важливих аспектів, який визначає рівень розвитку правової держави. Проблеми з корупцією та неефективністю судової системи негативно впливають на цей процес, обмежуючи можливості громадян звертатися до суду для захисту своїх прав. Удосконалення механізмів правозахисту і зменшення корупційних ризиків є важливими кроками для забезпечення рівних прав та можливостей для всіх громадян. Цей процес потребує комплексних заходів, що включають реформу судової системи, покращення контролю за правозахисними організаціями, а також удосконалення доступу до судових процедур для широких верств населення (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Удосконалення правозахисних механізмів і доступу до правосуддя

Заходи	Опис	Очікувані результати
Посилення ролі незалежних правозахисних організацій	1. Спрощення реєстраційних процедур для НУО.	Підвищення ефективності моніторингу прав людини, активізація роботи НУО на місцях.
	2. Забезпечення державного фінансування для НУО, що займаються захистом прав людини, через механізм грантів.	
Боротьба з корупцією в	1. Встановлення автоматизованих систем для обробки судових рішень,	Зниження рівня корупції серед суддів, підвищення довіри до

судовій системі	що зменшить людський фактор і можливість корупційних дій.	судів, зменшення політичного впливу на судові процеси.
	2. Проведення відкритих конкурсів для суддів та оцінка їх роботи за міжнародними стандартами.	
Вдосконалення механізмів моніторингу правозахисної діяльності	1. Створення національної платформи для збору та публікації даних про порушення прав людини, що допоможе громадським організаціям краще координувати свої дії.	Підвищення ефективності контролю за виконанням прав людини, посилення громадського контролю.
	2. Впровадження мобільних додатків для повідомлень про порушення прав людини.	
Удосконалення доступу до судових органів для громадян	1. Впровадження електронних судових платформ, де громадяни можуть подавати позови та отримувати інформацію про справи.	Збільшення доступу до правосуддя для всіх громадян, зменшення соціальної нерівності в доступі до судів.
	2. Створення додаткових центрів правової допомоги в малих містах і селах для людей, що не мають доступу до великих міст.	
Покращення доступу до безоплатної правової допомоги	1. Розширення програми безоплатної правової допомоги для малозабезпечених верств населення через залучення приватних адвокатів за державний рахунок.	Покращення доступу до адвокатської допомоги для малозабезпечених, зниження бар'єрів для представництва в суді для громадян.
	2. Розширення доступу до онлайн-консультацій через веб-платформи для тих, хто не має доступу до юридичних послуг.	

Джерело: сформовано автором за [53-54]

Удосконалення правозахисних механізмів та доступу до правосуддя є критичними напрямками для подальшого розвитку демократії в Україні. Пропоновані заходи, орієнтовані на конкретні дії, сприяють не тільки зменшенню корупції, але й створенню більш справедливих умов для громадян у доступі до правосуддя. Важливим є те, що ці кроки передбачають не лише теоретичні реформи, а й реальні практичні зміни, які дозволять забезпечити виконання прав людини на всіх рівнях.

Одним з основних завдань є посилення ролі незалежних правозахисних організацій. Налагодження чіткої системи підтримки для таких організацій, надання фінансування через державні гранти або благодійні фонди є

необхідним кроком для збільшення моніторингу за дотриманням прав людини в Україні. НУО повинні отримати більше свободи для впливу на процеси судового контролю, що в свою чергу дозволить зменшити корупційні прояви та підвищити ефективність захисту прав громадян. Підтримка з боку держави і суспільства незалежних організацій створює більш прозору політику в правозахисті.

Не менш важливим є боротьба з корупцією в судовій системі. Програми, спрямовані на автоматизацію процесів в судах та відкриття конкурсів для суддів за міжнародними стандартами, забезпечать зниження рівня корупції і зменшення політичного впливу на суддів. За таких умов, судова система стане більш ефективною, що позитивно вплине на довіру громадян до органів правосуддя. Безумовно, досягнення таких змін вимагає комплексного підходу та політичної волі з боку державних органів.

Система моніторингу правозахисної діяльності має стати важливою складовою удосконалення правозахисних механізмів. Створення національної платформи для збору та публікації інформації про порушення прав людини дасть змогу громадським організаціям більш ефективно координувати свої дії. Такі ініціативи дозволять уникнути можливих зловживань в органах влади та створити підґрунтя для демократичного контролю за діяльністю судів і правоохоронних органів.

Щодо доступу до судових органів, необхідно створити умови, які дозволять громадянам безперешкодно звертатися до суду та подавати позови через електронні платформи. Це дозволить спростити процес судового розгляду і зробить його доступнішим для людей, особливо в регіонах, де фізична відстань до судів може бути проблемою. Важливо, щоб ці платформи мали доступний інтерфейс і були зрозумілими для користувачів.

Що стосується безоплатної правової допомоги, то її розширення є ключовим фактором для забезпечення рівних можливостей для всіх громадян у правовому полі. Програми підтримки малозабезпечених громадян через залучення як державних, так і приватних адвокатів дозволять значно

зменшити бар'єри для доступу до суду та забезпечити правову підтримку тим, хто її найбільше потребує. Це є суттєвим кроком до рівності перед законом та забезпечення правосуддя для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу.

Загалом, кожен з запропонованих заходів пов'язаний з необхідністю модернізації існуючих правозахисних інституцій, підвищення ефективності судової системи та збільшення доступності правосуддя для громадян. Це вимагає не тільки реформ у законодавчій сфері, а й культурних змін у суспільстві, де правова обізнаність та громадянська відповідальність є основними цінностями. Зміни в цих напрямках матимуть довгостроковий ефект на загальний рівень демократії в Україні, оскільки забезпечать більш прозорі, ефективні та справедливі механізми правозахисту.

Розвиток громадянської освіти та правової культури є важливим етапом у забезпеченні демократичних прав громадян. Ураховуючи роль активної участі громадян у політичному процесі, створення умов для освіченості з правових питань є невід'ємною складовою демократичного розвитку суспільства. Наразі в Україні є потреба в інтенсифікації цих процесів, щоб громадяни мали достатній рівень правової обізнаності, що дозволить їм брати активну участь у формуванні демократичних інститутів і зміцненні правових засад країни.

Одним з ключових аспектів є формування громадянської свідомості через освітні програми, які повинні включати не лише знання законів, а й розвиток розуміння прав та обов'язків кожної людини в суспільстві. Така освіта повинна допомогти громадянам не тільки знати свої права, але й розуміти механізми їх захисту, а також розвивати повагу до прав інших людей, сприяючи формуванню толерантного, справедливого суспільства.

На сьогоднішній день впровадження програм, які покращують правову свідомість на всіх етапах навчання – від шкіл до вищих навчальних закладів, є основним кроком на шляху до формування активних громадян. Це включає в себе як базові елементи правознавства для школярів, так і більш складні курси,

що поглиблюють правові знання на рівні університетів та професійних навчальних закладів. Такі програми повинні також включати практичні аспекти, які дозволяють студентам застосовувати теоретичні знання у реальних ситуаціях, що створює основу для формування активної правосвідомої громадянської позиції.

Окрім того, для розвитку правової культури необхідно залучати громадські ініціативи та державні структури для проведення просвітницької роботи серед населення. Особлива увага повинна приділятися правам меншин, забезпеченню доступу до інформації та створенню інструментів для моніторингу виконання законів. Важливим аспектом є також вивчення міжнародного досвіду, що дозволить Україні адаптувати успішні практики для покращення правової культури громадян (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Розвиток громадянської освіти та правової культури в Україні

Напрямок	Заходи	Оцінка ефективності
Впровадження правових курсів в школах	Включення основ правознавства в шкільну програму; спеціальні курси для учнів	Розширення правової обізнаності з дитячого віку
Освітні програми для дорослого населення	Курси для дорослих щодо основ правознавства, прав людини, законодавчих змін	Підвищення правової свідомості серед населення різних вікових груп
Інтеграція правових тем в університетах	Спеціалізовані факультативи та курси з правознавства для студентів різних спеціальностей	Виховання майбутніх професіоналів з активною громадянською позицією
Поширення інформації через медіа та ЗМІ	Кампанії, спрямовані на підвищення правової обізнаності через засоби масової інформації та онлайн-платформи	Досягнення широкої аудиторії, особливо серед молоді
Створення правових освітніх центрів	Офіційні та громадські організації, які забезпечують доступ до юридичних знань для всіх верств населення	Покращення доступу до правових послуг для малозабезпечених та осіб без юридичної освіти

Джерело: сформовано автором за [55-57]

Збільшення рівня громадянської освіти та розвитку правової культури в Україні є необхідним кроком для забезпечення більш високого рівня

демократичних стандартів та прав людини. З огляду на те, що правосвідомість є основою громадянської активності, важливо, щоб правова освіта охоплювала всі верстви населення. Включення правознавства у шкільні програми дозволяє з дитинства формувати у дітей правильне уявлення про свої права та обов'язки, що в подальшому сприяє їх активній участі в суспільних процесах. Однак одних лише освітніх програм недостатньо. Слід створювати умови для їх практичного застосування та активного залучення до правозахисних ініціатив на всіх рівнях суспільства.

Крім того, важливим є забезпечення доступу до правової інформації для дорослого населення, особливо в умовах сучасних соціальних викликів. Враховуючи постійні зміни в законодавстві, особливо в сфері прав людини та демократичних інститутів, суспільство повинно бути в курсі останніх нововведень. Завдяки такому підходу, громадяни зможуть краще розуміти свої права і можливості для їх захисту.

Особливе значення має також інтеграція міжнародних правових стандартів у правову систему України, що дозволяє громадянам порівнювати їхні права з міжнародними нормами та активно брати участь у процесах реформ. Інклюзивність і доступність цих освітніх програм для різних груп населення – від учнів до пенсіонерів – забезпечать цілісне й ефективне покращення правової культури в країні.

3.3. Можливі виклики на шляху розвитку демократії в Україні

Україна, на шляху до стабільної демократії, стикається з багатьма викликами, які мають великий вплив на розвиток демократичних інститутів. Ці проблеми вимагають комплексного підходу до вирішення, оскільки вони

впливають не лише на політичну, але й на соціальну стабільність. П'ять ключових викликів, що можуть заважати розвитку демократії в Україні, включають: корупцію та слабку правову систему, політичну нестабільність і вплив олігархічних структур, недостатню активність громадянського суспільства, зовнішній вплив на політичні процеси та економічну нерівність. Кожен із цих факторів створює серйозні бар'єри на шляху до справжніх демократичних перетворень в країні (мал. 3.3).

Малюнок 3.3 – Можливі виклики на шляху розвитку демократії в Україні

Джерело: сформовано автором за [58-60]

1. *Корупція та слабка правова система.* Корупція в Україні залишається однією з основних перешкод для розвитку демократії. Вона торкається всіх рівнів влади, від місцевих органів до центральних державних структур. Корупція не тільки підриває довіру громадян до державних інститутів, але й знижує ефективність економічних та соціальних реформ. Критично важливою є корупція в судовій системі, що призводить до відсутності справедливості та

рівності перед законом для широких верств населення. За умов поширеної корупції не лише слабшає правова система, а й виникає відчуття безкарності серед тих, хто займає високі державні посади.

Згідно з оцінками міжнародних організацій, таких як Transparency International, корупція в Україні має системний характер і охоплює всі сфери суспільного життя. Оскільки корупційні практики є не тільки реальністю, але й часто стають нормою, впровадження ефективних антикорупційних механізмів залишається важливим кроком для покращення правової системи. Водночас судова реформа, націлена на забезпечення незалежності суддів і зменшення політичного тиску на судову гілку влади, є необхідною умовою для підвищення рівня правосуддя і довіри громадян до судових органів.

Одним із важливих аспектів боротьби з корупцією є створення ефективних інституцій для контролю та нагляду за діяльністю державних органів. Першочерговими заходами мають бути зміцнення антикорупційних органів, таких як Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), а також забезпечення прозорості в діяльності всіх державних установ. Якщо Україна зможе ефективно подолати корупцію, це стане потужним кроком на шляху до зміцнення демократії.

2. Політична нестабільність та вплив олігархічних структур. Іншим серйозним викликом для розвитку демократії в Україні є політична нестабільність. В Україні часто спостерігаються зміни урядів, політичні кризи та соціальні потрясіння, які серйозно впливають на демократичний розвиток. Часто це стає результатом неефективної політичної комунікації між урядом і громадянами, а також між різними гілками влади. Політична нестабільність заважає втілювати реформи, адже змінюються пріоритети та стратегічні напрямки розвитку країни в залежності від того, яка політична сила перебуває при владі.

Наявність олігархічних структур в Україні є ще однією серйозною перешкодою для стабільності політичної системи. Вплив олігархів на політичні процеси, контроль над медіа та бізнес-ресурсами дозволяє їм

маніпулювати громадською думкою та політичними рішеннями. Вони мають великі фінансові можливості для впливу на вибори, парламентську діяльність та навіть на правові органи. Це посилює політичну нестабільність і призводить до того, що політичні інститути не можуть ефективно функціонувати на благо громадян.

Для подолання цього виклику важливо забезпечити більшу прозорість у фінансуванні політичних партій та кандидатів, а також зміцнити незалежність судової влади та правоохоронних органів. Реальні політичні реформи повинні включати обмеження впливу олігархічних структур на процеси прийняття політичних рішень. Водночас важливим є розвиток інститутів, які б дозволяли громадянам брати активнішу участь у політичних процесах, забезпечуючи стабільність політичної ситуації в країні.

3. Недостатня активність громадянського суспільства. Розвиток громадянського суспільства є важливим аспектом для забезпечення демократичних процесів в Україні. Однак одним із серйозних викликів є недостатня активність громадян у політичному житті країни. Багато українців не беруть участі у виборах або інших формах громадянської діяльності через низький рівень довіри до політичних інститутів. Така ситуація сприяє політичному апатії та знижує ефективність демократичних практик, адже органи влади не завжди враховують потреби та інтереси громадян.

Цей виклик частково пояснюється відсутністю розвитку громадянської освіти, яка б сприяла формуванню правової свідомості серед населення. Програми підвищення громадянської свідомості мають стати невід'ємною частиною системи освіти, що дозволить підвищити рівень участі громадян у політичних та соціальних процесах. Водночас важливо створювати умови для розвитку громадських ініціатив і незалежних організацій, які могли б стати рушійною силою демократичних змін.

Іншим важливим аспектом є активізація діяльності молоді в політичному процесі. Молодіжні організації можуть стати потужним фактором змін, особливо якщо вони будуть забезпечені необхідними

ресурсами для своєї діяльності. Додатково варто звернути увагу на використання новітніх технологій для залучення громадян до політичних дебатів та обговорень, що дозволить активізувати участь громадян у демократичних процесах.

4. Зовнішній вплив на політичні процеси. Зовнішній вплив на внутрішні політичні процеси є ще одним значним викликом для розвитку демократії в Україні. Різноманітні міжнародні фактори, такі як зовнішня політика великих держав, міжнародні санкції або підтримка певних політичних сил, можуть істотно вплинути на демократичні перетворення в країні. Зокрема, ситуація на сході України та збройний конфлікт із Росією стають не лише зовнішньою, але й внутрішньою проблемою для країни.

Водночас вплив міжнародних організацій, таких як Європейський Союз або ООН, може бути як позитивним, так і негативним. Позитивний вплив полягає у підтримці реформ, наданні фінансових ресурсів та сприянні розбудові демократичних інститутів. Однак залежність від зовнішньої допомоги може створювати нові виклики, якщо країна не зможе забезпечити внутрішню політичну стабільність без зовнішнього втручання.

Україна повинна навчитися ефективно балансувати між підтримкою з боку міжнародних партнерів та незалежністю у прийнятті внутрішніх рішень. Для цього необхідно зміцнювати національні інститути і забезпечувати стійкість внутрішніх політичних процесів.

5. Економічна нерівність та соціальна нестабільність. Економічна нерівність та соціальна нестабільність є серйозними перешкодами для розвитку демократії в Україні. Високий рівень бідності, безробіття та соціальна нерівність обмежують можливості великої частини населення активно брати участь у політичних процесах. Громадяни, які живуть на межі бідності або зазнають труднощів із забезпеченням основних потреб, часто не мають змоги залучатися до політичних ініціатив чи голосувати. Це створює ситуацію, коли лише певні верстви населення можуть впливати на ухвалення

політичних рішень, що, в свою чергу, підживляє ідеї інклюзивності та рівності в демократичних процесах.

Велика соціальна нерівність посилює політичну поляризацію і сприяє зростанню незадоволення серед бідних та вразливих груп населення. Це може призвести до соціальних протестів, зниження довіри до влади та навіть до дестабілізації політичної ситуації в країні. Крім того, економічні труднощі часто стають підґрунтям для маніпуляцій з боку популістичних політичних сил, які використовують соціальне невдоволення для отримання підтримки. Такий феномен може призвести до посилення політичної нестабільності, що є негативним фактором для розвитку демократії.

Зменшення економічної нерівності та покращення соціальної стабільності є важливими аспектами для зміцнення демократичних процесів в Україні. Для цього необхідно впроваджувати ефективні соціальні та економічні реформи, зокрема спрямовані на зменшення рівня бідності, створення нових робочих місць та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян незалежно від їхнього соціального статусу. Лише шляхом вирішення цих економічних проблем можна забезпечити більш широке залучення громадян до політичних процесів і, в кінцевому підсумку, досягти сталого демократичного розвитку.

Отже, розвиток демократії в Україні стикається з численними викликами, які значно ускладнюють процеси політичних та соціальних реформ. Корупція, політична нестабільність, олігархічний вплив, низька активність громадянського суспільства та зовнішній вплив — усі ці фактори мають потенціал істотно затримати або навіть деформувати демократичні зміни в країні. Проблеми в правовій системі, наявність потужних олігархічних кланів та політичні кризи сприяють відсутності сталого управління та довіри до інститутів влади.

Для того, щоб Україна могла подолати ці виклики, необхідно здійснити системні реформи в усіх сферах, починаючи від правової системи до активізації громадянського суспільства. Лише шляхом комплексних змін, які

включають боротьбу з корупцією, реформування політичної та судової системи, а також розвиток громадської свідомості, країна зможе побудувати міцну демократичну державу, яка забезпечить своїм громадянам права та свободи відповідно до європейських стандартів.

3.4. Застосування результатів дослідження в політичній практиці

Результати дослідження розвитку демократичних свобод в Україні можуть бути корисними для широкого спектра політичних і соціальних практик. Ці результати надають глибоке розуміння як сучасних проблем, так і перспектив у сфері демократичних перетворень в Україні, що відкриває можливості для вдосконалення політичних процесів та правозахисної діяльності.

Зокрема, теоретична частина дослідження, яка охоплює поняття та сутність демократичних свобод, надає політичним діячам чіткі категоріальні рамки для аналізу прав людини та громадянських прав. Це дозволяє краще зрозуміти, як права громадян взаємодіють із політичною системою і як ці права можна розвивати в рамках існуючих інститутів. Такі знання можуть бути використані для формулювання нових політичних стратегій, спрямованих на зміцнення прав людини, боротьбу з корупцією та створення більш ефективних механізмів забезпечення демократичних свобод.

Зі змісту дослідження впливає також важливість вивчення історії розвитку демократичних свобод в політичній думці, оскільки це дозволяє порівнювати досягнення України з міжнародними стандартами та виявляти прогалини, що потребують уваги. Це дозволяє політичним лідерам і аналітикам краще орієнтуватися у міжнародному контексті та адаптувати кращі світові практики до українських реалій.

Розділ про аналіз чинного стану демократичних свобод в Україні і порівняльний аналіз із іншими пострадянськими країнами дає конкретні практичні інструменти для оцінки стану прав людини в Україні. Порівняльні дослідження дозволяють зрозуміти сильні та слабкі сторони вітчизняної політичної системи в порівнянні з іншими пострадянськими країнами, що може бути використано для подальших реформ. Для урядових структур ці результати можуть бути корисними для розвитку нових ініціатив, що сприятимуть інтеграції країни до європейських і міжнародних структур, особливо в контексті боротьби з корупцією та покращення правозахисних механізмів.

Перспективи розвитку демократичних свобод, окреслені в дослідженні, є основою для розробки довгострокових стратегій і політик, що орієнтуються на забезпечення прав людини в Україні в умовах глобалізації та змінюваної політичної ситуації. Прогнозування політичних тенденцій щодо розвитку демократичних свобод допомагає сформулювати стратегії для протидії можливим викликам, таким як економічна нерівність або політична нестабільність. Це дозволяє також визначити найбільш критичні ділянки, на які необхідно звернути увагу для зміцнення демократичних інститутів.

Застосування рекомендацій щодо покращення механізмів забезпечення демократичних прав може бути корисним для органів державної влади та місцевого самоврядування при розробці нових законодавчих ініціатив і програм. Дослідження підкреслює важливість розвитку громадянської освіти та правової культури як засобу зміцнення демократичних інститутів, що є ключовим фактором у процесі інтеграції України в європейські та світові політичні структури.

Важливим результатом дослідження є також виявлення можливих викликів на шляху розвитку демократії, таких як корупція, політична нестабільність, а також негативний вплив олігархічних структур на політичні процеси. Це дозволяє органам влади та політичним активістам розробляти стратегії, спрямовані на боротьбу з цими негативними явищами. На основі

результатів дослідження можна створювати нові політики для зменшення впливу корупції, поліпшення якості правосуддя та підтримки стабільного демократичного розвитку в країні.

Загалом, результати дослідження є важливим джерелом для формування політики демократичних реформ в Україні. Вони дозволяють глибше зрозуміти, як інституції, політичні процеси та громадянські права взаємодіють і як їх можна вдосконалити для забезпечення сталого розвитку демократії в країні. Впровадження рекомендацій і застосування отриманих результатів у політичній практиці дасть змогу Україні рухатись у напрямку більш демократичного, стабільного та правового державного устрою, який буде відповідати європейським стандартам та міжнародним зобов'язанням.

Висновки до розділу 3

У результаті виконаного дослідження розвитку демократичних свобод в Україні було здійснено глибокий аналіз основних аспектів цієї теми, а також виявлено важливі політичні тенденції, виклики та можливості для подальшого розвитку демократії. Основні результати дослідження можна підсумувати наступним чином.

По-перше, було ретельно досліджено теоретичні основи демократичних свобод, що включають аналіз сутності та категоріального апарату прав людини і громадянських прав. Це дозволило створити чітке розуміння основних правових і політичних концептів, що є важливими для розбудови демократичної держави. Визначення передумов формування демократичних свобод в Україні, а також історичний контекст, сприяв виявленню ключових моментів, що стояли на шляху становлення демократичних інститутів.

Далі було досліджено сучасний стан демократичних свобод в Україні. Зокрема, проаналізовано чинні політичні процеси, механізми реалізації прав

людини та виявлено позитивні досягнення у цій сфері, а також проведено порівняльний аналіз з іншими пострадянськими країнами. Це дало змогу виявити як сильні, так і слабкі сторони української політичної системи, а також сформулювати рекомендації щодо подолання існуючих проблем, таких як корупція, політична нестабільність і слабкість судової системи.

Прогнозування політичних тенденцій щодо розвитку демократичних свобод дозволило визначити ключові фактори, які можуть вплинути на подальший розвиток демократії в Україні. Оскільки країна знаходиться в процесі активних реформ, є висока ймовірність того, що зміни в політичному житті матимуть значний вплив на реалізацію прав і свобод громадян. Одним із найбільш важливих аспектів є визначення стратегії боротьби з корупцією, удосконалення механізмів правосуддя та зміцнення громадянської освіти.

Зосереджено увагу на необхідності покращення механізмів забезпечення демократичних прав. Зокрема, було запропоновано розробити нові правові та адміністративні інструменти для підтримки громадянських прав, а також удосконалити систему моніторингу за їх реалізацією. Це включає в себе як вдосконалення національних інститутів, так і інтеграцію міжнародних стандартів прав людини в національну політику. Особливу увагу слід приділяти розвитку громадянської освіти, що є основою для формування правової культури та сприяє активній участі громадян у політичному житті.

Аналіз можливих викликів на шляху розвитку демократії в Україні став важливою частиною дослідження. Виявлені проблеми, такі як економічна нерівність, політична нестабільність, вплив олігархічних структур та слабкість судової системи, можуть стати серйозними бар'єрами на шляху до демократичних змін. З огляду на ці фактори, важливим є напрацювання ефективних механізмів для їх подолання та створення сприятливих умов для реалізації демократичних прав.

У підсумку, результати дослідження мають значний потенціал для практичного використання в політичній практиці. Запропоновані рекомендації можуть бути застосовані для вдосконалення існуючих механізмів

забезпечення прав людини, зміцнення демократичних інститутів та покращення правозахисної діяльності в Україні. Це дозволяє країні рухатися в напрямку створення більш стабільного і демократичного суспільства, яке відповідає міжнародним стандартам і забезпечує належний рівень захисту прав і свобод громадян.

ВИСНОВКИ

Дослідження демократичних свобод в Україні, їх політичних тенденцій та перспектив розвитку є важливим кроком у розумінні еволюції прав людини

та громадянських прав в умовах сучасних політичних реалій. Робота охоплює теоретичний аналіз основ демократичних свобод, а також їх впровадження в Україні через історичні, соціально-політичні та економічні перетворення.

У першому розділі була здійснена детальна розробка теоретичних основ демократичних свобод. Окреслено ключові категорії, що визначають сутність прав людини, а також їх значення в сучасних правових системах. Демократичні свободи є невід'ємною частиною правової бази будь-якої сучасної держави, що функціонує відповідно до демократичних принципів. Було з'ясовано, що права людини в Україні охоплюють політичні, соціальні, економічні та культурні аспекти, які забезпечують не лише індивідуальну свободу, але й стабільність держави. Це стало основою для подальшого дослідження впливу демократичних принципів на реальні політичні та соціальні процеси в Україні.

Другий розділ роботи присвячений аналізу поточного стану демократичних свобод в Україні, що включає порівняння рівня демократичних прав у пострадянських країнах. На основі статистичних даних, таких як індекс демократії та індекс прав людини, можна оцінити реальний стан демократії в Україні. Індекс демократії України на 2023 рік становить 5,1, що вказує на наявність середнього рівня демократичних свобод. У порівнянні з Польщею, де цей показник становить 7,2, і Росією (2,2), Україна має значний потенціал для розвитку демократичних інститутів. Проте необхідно зазначити, що цей процес ускладнюється політичною нестабільністю, корупцією та відсутністю повної незалежності судової влади.

Незважаючи на певні досягнення, такі як реформа судової системи, боротьба з корупцією, і створення нових механізмів для забезпечення прав людини, важливим викликом залишається збереження демократичної стабільності в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз. В Україні зберігається проблема впливу олігархічних структур, що в певній мірі обмежує ефективність демократичних перетворень.

Третій розділ роботи надає прогноз щодо майбутнього розвитку демократичних свобод в Україні. Враховуючи зміни, що відбуваються в політичному житті країни, прогнозується поступова трансформація політичної культури, яка, з одного боку, буде сприяти зміцненню демократичних інститутів, з іншого — вимагатиме вирішення таких проблем, як боротьба з корупцією, подолання політичної нестабільності та забезпечення незалежності судової влади. Ключовим аспектом у цьому контексті є розвиток громадянського суспільства та залучення громадян до активної політичної участі.

Важливою є також інтеграція України в міжнародні правові та політичні структури, що дозволяє імплементувати європейські стандарти у сфері прав людини та демократичного управління. Відповідно до аналізу, необхідно посилити моніторинг за виконанням демократичних норм і створити нові правові та адміністративні інструменти для забезпечення прав громадян. Це включає в себе вдосконалення національних інститутів, а також інтеграцію міжнародних стандартів прав людини в національну політику.

Отже, основним результатом дослідження є визначення основних тенденцій розвитку демократичних свобод в Україні. Попри позитивні зміни у правовій системі та певні досягнення в забезпеченні прав людини, Україна все ще стикається з серйозними проблемами, такими як корупція, політична нестабільність і недостатня ефективність судової влади. Для подальшого розвитку демократії необхідно продовжити реформи в політичному управлінні, судовій системі та посилити боротьбу з корупцією.

Особливу увагу слід приділити формуванню правової культури через громадянську освіту, що дозволить забезпечити активну участь громадян у політичному житті. Рекомендується також удосконалення механізмів захисту прав людини, зокрема через інтеграцію міжнародних стандартів у національну правову практику. Завдяки цьому Україна зможе поступово досягти більш високого рівня демократії та стати прикладом для інших пострадянських країн.

Таким чином, Україна має потенціал для розвитку демократичних свобод, проте для цього необхідно вирішити низку важливих проблем, таких як забезпечення політичної стабільності, подолання корупції та зміцнення незалежності судової влади. Усі ці фактори повинні бути взяті до уваги для створення демократичного та правового суспільства, яке відповідає міжнародним стандартам і сприяє розвитку демократії в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тимошенко В. Держава як гарант свободи людини (з історії політичної і правової думки). Наукові записки [Києво-Могилянської академії]. Київ, 2004. Т. 26 : Юридичні науки. С. 85–87.
2. Федоренко О. Політична свобода в системі демократичного розвитку. Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу “ПереяславХмельницький державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди”. Педагогіка. Психологія. Філософія. 2013. Вип. 28 (1). С. 390–396.
3. Чепульченко Т. О. Правова держава як гарант дотримання основних демократичних принципів та прав людини у суспільстві. Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 2. С. 110–114
4. Скрипнюк О. Права та свободи людини в конституційній системі України (Ч. 1). Публічне право : наук.-практ. юрид. журн. 2011. № 4. С. 6–14.
5. Скляр О. Ю. Політична свобода в контексті правових відносин і сучасність. Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. Київ, 2016. Вип. 114 (№ 11). С. 326–331. 1
6. Ряшко В. І., Ряшко О. В. Діалектика взаємозв’язку держави і громадянського суспільства у “Філософії права” Г. Гегеля. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2013. Вип. 4. С. 505–514.
7. Глинянська О. В. Економічна свобода: сутність та стан в Україні / О. В. Глинянська // Проблеми законності. – 2014. – № 125. – С. 82-90.
8. Глинянська О. В. Свобода як ціннісна основа правової держави / О. В. Глинянська // Теорія і практика правознавства. Електрон. фахове вид. Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. – 2013. – № 2(4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/55.pdf

9. Члевик О. В. Роль правових процедур в механізмі гарантування свободи / О. В. Члевик // Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. ст. за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 14 трав. 2015 р.) / М-во освіти і науки України ; Житомир. нац. агроєколог. ун-т. – Житомир : Вид. Євенок О. О., 2015. – С. 67-69.

10. Члевик О. В. Свобода як визначальний принцип права / О. В. Члевик // Конституція як основа розвитку правової системи : VIII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студ. (м. Харків, 2-3 жовт. 2015 р.) / НЮУ ім. Я. Мудрого. – Х. : Права людини, 2015. – С. 59-61.

11. Багінський А. «Ліберальний мир» як концепція та практика врегулювання конфлікту. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2019. Вип. 3 (43). С. 15–19.

12. Детинченко О. Особливості ідейного, комерційного та республіканського лібералізму як основних форм нового лібералізму. Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. Київ : Гілея, 2016. Вип. 107, №4. С. 361–363.

13. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Біополітика як механізм державного управління у неоліберальній ідеологічній парадигмі. Гілея : наук. вісн. 2019. Вип. 140 (1), ч. 3 : Політичні науки. С. 35–38.

14. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 256 с

15. Przeworski A. Minimalist conception of democracy: a defense / Adam Przeworski // Democracy's Value / Edited by Ian Shapiro and Casiano Hacker-Cordon. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – P. 23–56.

16. Череп А. В., Воронкова В. Г., Череп О. Г., Калюжна Ю. В., Іванов С. М. Європейська гуманістична візія в управлінні людськими ресурсами : науково-навчальний посібник. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 357 с.

17. Теорія держави і права : навч. посібник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, Я. О. Тицька та ін. - Одеса, 2021. - 193 с.

18. Воронянський О. В. Влада як системний елемент економічних відносин: механізм відтворюваності / О.В. Воронянський, Т.Ю. Куліщенко // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2016. – №. 174. – С. 109–117.

19. Рахматулаєва, Дж. «КАПІТАЛ» КАРЛА МАРКСА – ТРАКТАТ, ЩО ЗМІНИВ СВІТ. Вісник українсько-туркменського культурно-освітнього центру, 2019, 1(1), 169-171.

URL:

https://library.udpu.edu.ua/library_files/ukr-turkmen_visnuk/2019_1/60.pdf

20. Ліотар, Ж.-Ф. Ситуація постмодерну. (Ю. Джулай, Перекл.). Філософсько-соціологічна думка, 1995, 5-6, с. 15–38.

21. Члевик О. В. Закріплення свободи в конституційних документах на різних етапах українського державотворення / О. В. Члевик // Юрид. Україна. – 2015. – № 4-5. – С. 4-9.

22. Бульбенюк С. Формування культури громадянськості українства в умовах розвитку «молодої демократії» / С. Бульбенюк // *Studia Politologia Ukraino – Polona*. – 2015. – Вип. 5 – С. 201-207.

23. Новакова О.В. Формування нової ідеології політичної участі українців / О.В. Новакова // *Studia Politologia Ukraino – Polona*. – 2015. – Вип. 5 – С. 194-201.

24. Бабкіна О.В. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2015. Вип. 17. С. 3–11.

25. Токар М., Басараб М. У боротьбі за незалежність України. Закарпаття в незалежній Україні (1991 – 2016): до 25-річчя проголошення незалежності України: науково-популярний нарис; Під заг. ред. Маріана Токаря; Автор. колект.: М. Басараб, Р. Жиленко, М. Зан, В. Кічера, Ю. Остапець, Г. Попович, В. Тарасюк, М. Токар, С. Федака, В. Химинець, Ф. Шандор; Відп. за вип. М. Токар / АДРС «Карпатія»; НДІ політичної регіоналістики УжНУ. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. С. 27 - 50.

26. Левін О. Україна як форпост демократичних перетворень на пострадянському просторі / О. Левін, О. Поплавський // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2022. - № 2 (117). - С. 207-214

27. Конституція України (1996). Закон України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.

URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96D0%B2%D1%80#Text>

28. Про міжнародні договори України (2003). Закон України № 1906-IV від 29 червня 2003 року, чинна редакція від 15.03.2022, підстава - 2042-IX.

URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

29. Між радянським минулим та європейською інтеграцією: огляд співпраці України з міжнародними організаціями та спільнотами держав.

URL:

<http://surl.li/qhfraj>

30. Перелік угод між Урядом України та міжнародними організаціями.

URL:

<http://surl.li/jmkfgo>

31. Молодь за демократію в Україні. Рада Європи.

URL:

<https://www.coe.int/uk/web/kyiv/youth-for-democracy-in-ukraine>

32. Вплив COVID-19 на дотримання прав людини в регіонах (за інформацією регіональних координаторів із в'язків з громадянською Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини). Програма розвитку ООН в Україні.

URL:

https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/RC-overview-COVID-human-rights_ukr.pdf

33. Обмеження доступу до публічної інформації під час війни: про що говорить судова практика? (Частина 3. Що таке “безумовно відкрита інформація”?). Центр демократії та верховенства права.

URL:

<https://cedem.org.ua/analytics/bezumovno-vidkryta-informatsiya/>

34. У Верховному Суді відбулася нарада щодо здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Верховний Суд України.

URL:

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1458022/>

35. Бельська Т. В. Глобалізація як фактор трансформації владно-суспільних відносин / Т. В. Бельська // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. – Х.: Вид-во ДокНаукДержУпр. – 2013. – № 1(13) – С. 60–66.

36. Петришин О. В. Трансформація в Україні правової культури суспільства під впливом процесів європейської інтеграції / О. В. Петришин // Вісник Національної академії правових наук України. – 2022. – Том 29. № 3. – С. 89–107

37. Майборода О. М. Проблеми і перспективи національного конструювання в сучасній Україні / О. М. Майборода // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2013. – Випуск 4 (66) (липень серпень). – С. 4–13.

38. Президент України затвердив Національну стратегію у сфері прав людини. Офіційний сайт Президента України.

URL:

<http://surl.li/okdxru>

39. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки. Верховна Рада України, Закон №231/2021.

URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

40. Сильні антикорупційні органи, політична воля та контроль суспільства – складові ефективної боротьби з корупцією. Національне антикорупційне бюро України.

URL:

<https://nabu.gov.ua/news/novyny-sylni-antikorupciyni-organy-politychna-volya-ta-kontrol-suspilstva-skladovi-efektyvnoyi/>

41. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Верховна Рада України, Закон №2866-IV.

URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

42. Про затвердження Положення про Національну поліцію. Кабінет Міністрів України, Постанова №877-2015-п.

URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text>

43. Democracy Index. Our World in Data.

URL:

<https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-eiu?time=latest®ion=Asia>

44. Civil Liberties Index. Our World in Data.

URL:

<https://ourworldindata.org/grapher/human-rights-index-vdem>

45. Corruption Perceptions Index 2016. Transparency International.

URL:

<https://www.transparency.org/en/cpi/2016/index/ukr>

46. Машталір Х.В., Леськів С.Р. Реалізація демократії в Україні: політико-правовий аналіз. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70). Ч. 1. № 2. С. 20–24

47. Чижова О. Демократизація суспільно-державного розвитку як прагматична орієнтація України на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Освіта регіону. С. 39.

URL:

<https://social-science.uu.edu.ua/article/109>

48. Дубовик В. Б. Демократизація та євроінтеграція: роль ОБСЄ. Право та державне управління. 2020. № 2. С. 285–288

49. Кононенко С. В. Демократизація в сучасній системі міжнародних відносин і перспективи глобального громадянського суспільства. Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи : збірник наукових праць / за заг. ред. А. І. Фоліант. С. 87–98

50. Зовнішні чинники впливу на українську політику (про минуле та майбутнє української політики).

URL:

<https://blogs.pravda.com.ua/authors/fesenko/64f46c95c2238/>

51. Зовнішні чинники впливу на українську політику. Укрінформ.

URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3754359-zovnisni-cinniki-vplivu-na-ukrainsku-politiku.html>

52. Внутрішні чинники в українській зовнішній політиці. Универсум.

URL:

<https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2013/4/perep.html>

53. Карлов Т. В. Соціально-психологічний потенціал конструктивної взаємодії в конфлікті представників органів влади і громадськості. Публічне управління : теорія та практика. Вип. 4 (20), Грудень, 2014. С. 209-216.

54. Євсюков О. П. Роль адвокаційності в організаційному механізмі державного управління у сфері соціально-економічної безпеки. Право та державне управління. 2018. № 2. С. 61–66.

55. Бровко Н. І. Теоретико-правовий аналіз нормативного регулювання громадянської освіти як складової правової культури особистості в контексті розбудови української держави / Н. І. Бровко, О. О. Росавицький // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. – Одеса, 2022. - № 56. – С. 8-11. **DOI:**

<https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.56.2>

56. Петришин О. В., Кагановська Т. Є., Передерій О. С. Трансформація в Україні правової культури суспільства під впливом процесів європейської інтеграції. Вісник Національної академії внутрішніх справ. 2022. Т. 29. № 3. С. 89–107.

57. Пунько О.В. Правове виховання як основний чинник формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Випуск 27. Том 1, 2014. С. 42–46.

58. Про військовий обов'язок і військову службу. Закон України. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 27, ст. 385.

URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

59. Здобутки та виклики України у питаннях прав людини на шляху до європейської інтеграції. Юридичний науковий електронний журнал. № 2/2024. С. 56–59.

60. Тимощук О.Г. Забезпечення прав людини в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. Гарантії забезпечення прав та свобод людини: національний та міжнародний досвід: колективна монографія. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2023. С. 206–241.